

Het landschap van Groningen maken we samen

Schetsboek

Centrale Wold- gebied & Duurswold

Landschap

staats
werks

Noordermolen; foto Marketing Groningen

Stella Dekker Fotografie

Frayelemaborg; foto Marketing Groningen, Roelof Bos

Landschapswekplaats

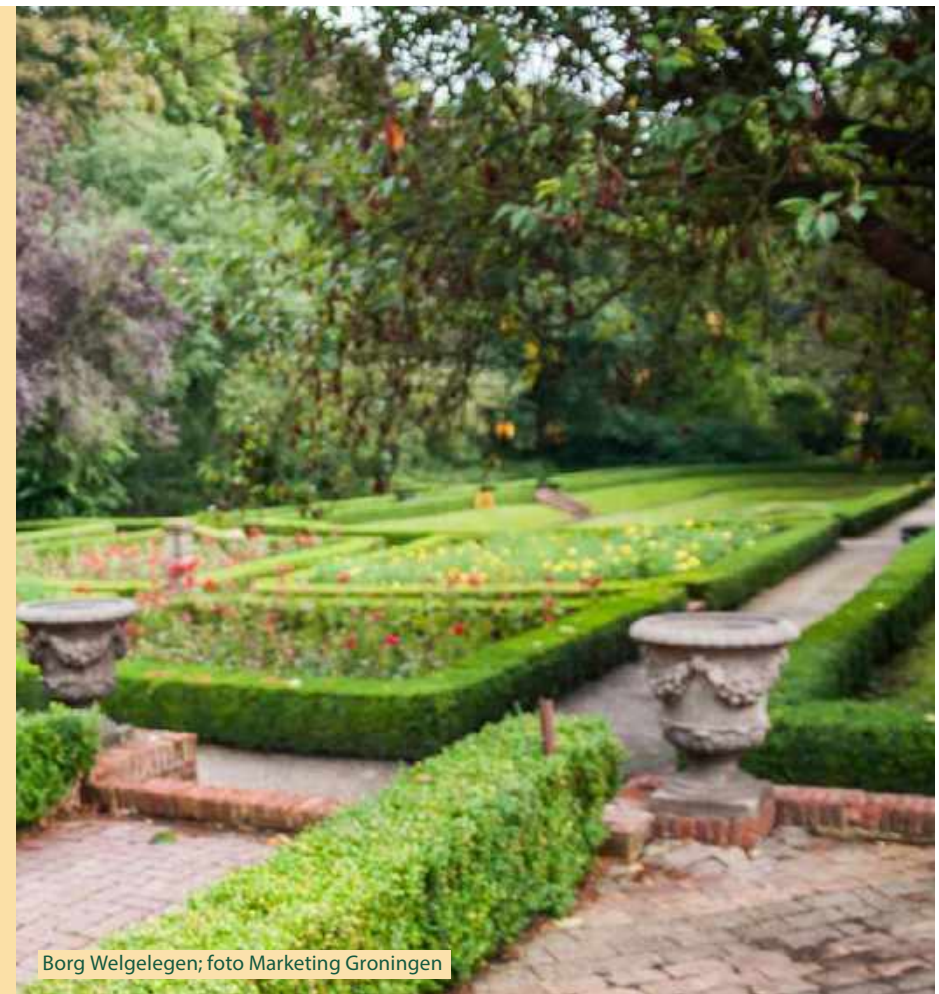
Inhoudsopgave

- 1 Inleiding
- 2 Het landschap van Centrale Woldgebied & Duurswold
- 3 Toelichting schetsen
- 4 Kansen en bedreigingen
- 5 Vooruitblik

Bijlagen

Deelnemerslijst

Samenvatting initiatievenbundels

Borg Welgelegen; foto Marketing Groningen

Colofon

Datum: 25 juli 2023

Uitgave: Landschapswerkplaats

Stationsstraat 5, 9636 BA Zuidbroek

E-mail: info@landschapswerkplaats.nl

www.landschapswerkplaats.nl

Landschapswerkplaats

Het door West8 geschetste Toukomstbeeld, en introductie van de Landschapswerkplaats.....

1. Inleiding

De landschapswerkplaats

Samen met initiatiefnemers, inwoners, overheden en organisaties zetten we ons in om het Groningse landschap nóg mooier en toegankelijker te maken. Met als doel het creëren van een fijnmazig biodivers netwerk van groen en water waar mensen naar hartenlust kunnen wandelen, fietsen, paardrijden, varen en leren (of kennis opdoen). De Landschapswerkplaats werkt hiervoor samen met inwoners, overheden en organisaties de tien geselecteerde en gebundelde Toukomstinitiatieven uit. Dit doen we graag in onderlinge samenhang tussen deze initiatieven. Zodat ze elkaar versterken en we nog meer kunnen bereiken.

Voorgeschiedenis

Onder de vlag van Nationaal Programma Groningen, een samenwerkingsverband tussen provincie Groningen, gemeenten en Rijk om te investeren in de brede welvaart in de provincie Groningen, is in 2020 het programma Toukomst gelanceerd. Omdat Groningers zelf als beste kunnen vertellen wat zij belangrijk vinden om gelukkig te leven, wonen en werken, is hen gevraagd om met vernieuwende en creatieve voorstellen te komen. Aan de oproep werd massaal gehoor gegeven!

De oogst bedroeg maar liefst 900 ideeën, uiteenlopend van voorstellen voor recreatieve routes, innovatieve schoolprojecten en woonvormen voor ouderen, tot ideeën ter versterking van natuur en landschap, voedselproductie en streekproducten, verduurzaming en kunst en cultuur. De inzendingen waren afkomstig van Groninger inwoners van jong tot oud, bedrijven en organisaties. In verschillende

Boerderij Meeden; foto Marketing Groningen

't Wad tot Stad	Werken aan een aantrekkelijke en groene zone in het cultuurlandschap rondom het Reitdiep. Met aandacht voor meer biodiversiteit, water(-berging), toerisme en rendabele landbouw.	
van Aa naar Zee	het herstellen van de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water in het gebied tussen de Westerwoldse Aa en de Dollard. Werken aan de kustzone in combinatie met verzilting en klimaatadaptatie met kansen voor vrijetijdseconomie.	
Verbonden Biodiversiteit	Biodiversiteit versterken in het Groninger landschap via gemarkeerde routes langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt.	
Groene Longen /Tiny Forests	Samen twee miljoen bomen planten in dorpen en wijken, langs wegen en paden en op plekken die al bosrijk zijn. O.a bos bij de stad (tussen A7 en Meerstad). Tiny Forests aanplanten bij basisscholen zodat leerlingen kunnen leren over biodiversiteit.	
Groningen Belevén	In ere herstellen van onverharde verbindingen: hernieuwde en verbonden fiets-, wandel- en ruitersporen. De paden voeren langs unieke rustpunten die het lokale verhaal vertellen.	
Masterplan Vaarwegen	Weer bevaarbaar maken en koppelen van kleinere waterwegen. ook lokale ondernemers betrekken we hierbij. Doel is de herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken.	
Diepen en Maren	Het versterken en herstellen van historische waterlopen om het landschap meer toegankelijk te maken en ons erfgoed beter te beleven.	
Bermen komen tot Leven	Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen.	
Kiek'n & Doun	Het verbinden van bestaande en nieuwe fiets- en wandelroutes langs plekken die de verhalen en geschiedenis van Groningen vertellen.	
Vergroenen bestaande en verlaten gaswinningslocaties	Het met bomen en planten inrichten (vergroenen) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden.	

Landschapswerkplaats

bijeenkomsten hebben initiatiefnemers de ideeën gebundeld tot 59 grote projecten. Een deel van de Groninger bevolking heeft deze projecten vervolgens beoordeeld. Begin 2021 heeft het Toukomstpanel - een door loting geselecteerd panel van twintig inwoners van de provincie - het bestuur van Nationaal Programma Groningen geadviseerd over de Toukomstprojecten en is besloten om voor al deze projecten € 100 miljoen euro beschikbaar te stellen.

Parallel aan dit traject heeft West 8, ontwerp bureau voor stedenbouw en landschapsarchitectuur het Toukomstbeeld ontwikkeld. Het is een verbeelding van de visie van de Groningers op hun provincie anno 2040, geschetst op basis van de 900 ingebrachte ideeën en de in het eerste jaar van Toukomst gevoerde gesprekken. Dit Toukomstbeeld geeft koers aan Nationaal Programma Groningen en dient als inspiratie en input voor visies en plannen van de provincie, gemeenten en waterschappen.

In juli 2021 hebben Provinciale Staten van de provincie Groningen het Programmaplan Toukomst vastgesteld. Hiermee werd de eerste fase van Toukomst afgesloten. Nu is het tijd voor de volgende stap: samen met de initiatiefnemers de ideeën door ontwikkelen naar integrale projecten en vervolgens uitvoeren.

De initiatieven
Groningers zijn betrokken bij hun landschap én vinden het belangrijk om hierin te investeren. Van de ingezonden Toukomstideeën heeft bijna de helft te maken met natuur en landschap en met manieren om meer en beter van het landschap in de provincie te kunnen genieten. De rode draad hierin

is dat Groningers de rust en ruimte willen behouden. Maar tegelijkertijd zien ze ook kansen om het landschap aantrekkelijker, meer beleefbaar, biodivers en toekomstbestendiger te maken. Ook de vraag naar kennis over het landschap in relatie tot de geschiedenis is een terugkerend thema. Het Toukomstpanel – dat de 900 ideeën beoordeelde – heeft tien gebundelde initiatieven geselecteerd. De gebundelde initiatieven gaan over het ontwikkelen, inrichten, behouden en beheren van het landschap. Ze dragen bij aan de versterking van landschappen en het verbinden van erfgoed, aan klimaatdoelstellingen en het vergroten van biodiversiteiten en aan betere mogelijkheden om te fietsen, varen, wandelen en paardrijden.

Initiatievenbundels

Hiernaast is een kort overzicht opgenomen van de tien initiatieven. Met deze korte beschrijving doen we de initiatieven eigenlijk te kort; deze samenvatting is dan ook vooral bedoeld om de initiatieven kort maar krachtig op hoofdlijnen te beschrijven. Voor een uitgebreidere toelichting op de 'ins en outs' van de initiatievenbundels kun je ook de bijlage lezen, of de website van de Landschapswerkplaats bezoeken.

De Landschapswerkplaats

Voor de uitvoering van de initiatievenbundels die over het landschap gaan, heeft het Toukomstpanel de Landschapswerkplaats bedacht. Hiervoor is in totaal € 31 miljoen beschikbaar gesteld. De Landschapswerkplaats is een creatieve broedplaats waar we samen met initiatiefnemers, bewoners en andere gebiedspartners projecten initiëren, ontwerpen, uitwerken, realiseren en

doorontwikkelen. Samen integraal werken en kiezen voor robuuste, duurzame projecten van hoge kwaliteit om een zo groot mogelijke 'plus' in het groninger landschap te realiseren. Daar staat de Landschapswerkplaats voor.

Per initiatief moet er nu gekeken worden waar en hoe we die uitvoeren. De primaire opgave van de Landschapswerkplaats is – als onafhankelijke partij – het uitwerken van de ideeën uit de tien initiatieven tot concrete, goed uitvoerbare projecten. Dit doen we samen met initiatiefnemers, door inzet van ontwerp-expertise en een gebiedsgerichte aanpak.

Onze aanpak: van, voor en door Groningers

Centraal in de Landschapswerkplaats staan de initiatieven en de initiatiefnemers. Om deze Toukomstideeën om te zetten in een mooi, toegankelijk en toekomstbestendig landschap zorgt de Landschapswerkplaats voor professionele ondersteuning van de initiatiefnemers. Daarbij brengen we de initiatieven in samenhang met de bestaande projecten en programma's in de gebieden en wat er speelt bij de gebiedspartijen in de provincie Groningen. Zodat de initiatieven kansrijk in het gebied uitgevoerd kunnen worden.

schematische weergave van de Landschapswerkplaats

Landschapswerkplaats

Het team van de Landschapswerkplaats; foto Lidia Vedder

Initiatiefnemers en bewoners vormen de kern van de Landschapswerkplaats. De Landschapswerkplaats biedt hen professionele ondersteuning in de vorm van een multidisciplinair schetsteam van ontwerpers, en project- en procesbegeleiders. Vanuit diverse vakgebieden leveren landschapsontwerpers, kunstenaars, vormgevers, cultuur- en erfgoed specialisten en architecten hun bijdrage aan de bijzondere projecten. Wie waar wordt ingezet is maatwerk. Vanuit de kern wordt de uitwerking gecoördineerd. Daaromheen zit een flexibele schil die we inzetten zodra er op specifieke onderdelen behoefte is aan extra deskundigheid. De extra deskundigheid kan vanuit verschillende partijen komen, denk aan gemeenten, waterschappen, Landschapsbeheer Groningen of Prolander. Slagvaardigheid en resultaatgerichtheid staan voorop; de Landschapswerkplaats is een middel, geen doel.

Deelgebieden

Van het grootschalige open polderlandschap tot het kleinschalige coulisselandschap en van historische wierdendorpen tot het door wijken en diepen opgedeelde veenlandschap. Het landschap in de provincie Groningen verschilt sterk per regio. In de Kwaliteitsgids Groningen beschrijft de provincie zeven verschillende landschapstypen, gebaseerd op de ontstaansgeschiedenis en de huidige ruimtelijke karakteristieken:

1. Gorecht
2. Waddenkust en Wierdenland
3. Zuidelijk Westerkwartier
4. Centraal Woldgebied en Duurswold
5. Oldambt
6. Westerwolde
7. Veenkoloniën

Het is belangrijk dat de projecten van de Landschapswerkplaats goed aansluiten bij de kwaliteit, de eigen identiteit en de landschappelijke kernkwaliteiten van de gebieden waarin ze zich bevinden. Daarom houdt de Landschapswerkplaats voor de projectgebieden dezelfde indeling aan als de Kwaliteitsgids Groningen. Ook gebruiken we dezelfde ontwerpprincipes zodat we recht doen aan de kernkwaliteiten van het gebied. De ontwerpprincipes bieden inspiratie, kennis en handreikingen voor ruimtelijke ontwikkelingen. De Kwaliteitsgids van de provincie Groningen en het overzicht is te vinden op www.kwaliteitsgidsgroningen.nl.

Fysieke werkplek en rondreizende werkplaats

De Landschapswerkplaats is heel praktisch. We zetten de ideeën van initiatiefnemers om naar concrete daden. Dit doen we samen met hen en samen met inwoners, ondernemers, overheden en organisaties. Hiervoor richten we een centrale, fysieke werkplaats in en gaan we met mobiele werkplaatsen door de provincie. In deze mobiele werkplaats werken we aan concrete plannen voor het gebied waar we op dat moment te gast zijn.

Als Landschapswerkplaats vind je ons dus op tal van plekken in de provincie. We bieden Groningers er een inspirerende plek om te schetsen en te ontwerpen aan hun omgeving. Alles wat daarvoor nodig is, hebben we in huis: computers, werkplekken, grote tafels om op te schetsen of aan te overleggen én professionele ontwerpers ter ondersteuning.

Het team van de Landschapswerkplaats
Het kernteam bestaat uit een werkplaatsmeester (een professionele

landschapsarchitect) en een werkplaatsleider. Een multidisciplinair schetsteam met ontwerpers en inhoudelijk project en / of procesleiders afkomstig van diverse gebiedspartijen werkt als 'trekkers' samen met initiatiefnemers. Op de foto hiernaast zie je het hele team.

De werkplaatsleider, Menno van der Meer, heeft de leiding over de Landschapswerkplaats. Hij is verantwoordelijk voor het proces en de bedrijfsvoering van de Landschapswerkplaats. Hij zorgt voor de planning en voortgang van het programma, en onderhoudt samen met de werkplaatsmeester contact met Nationaal Programma Groningen.

De werkplaatsmeester - Martin Biewinga - bewaakt de plan- of ontwerp kwaliteit. De ontwerpen moeten tenslotte passen bij het landschap. Hij is ook een inspirator voor de initiatiefnemers en alle betrokkenen van de Landschapswerkplaats.

De projectleiders zijn samen met de ontwerpers en projectmedewerkers de vaste contactpersonen voor de tien initiatievenbundels. De projectleiders Karen Beukema, Nicol Perdok-Hut en Teun Veger zijn verantwoordelijk voor de voortgang van de projecten, en onderhouden het contact met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. De ontwerpers Georgine Somer en Martin van Dijken maken – al schetsend met initiatiefnemers en gebiedspartijen – de ontwerpen en plannen voor de projecten uit de werkplaatsagenda. Dit doen ze in nauwe samenwerking met de werkplaatsmeester.

De projectmedewerkers Riek Geukema en Patrick Vriese ondersteunen het hele planproces. Zij verzamelen informatie, samen met het GIS-team, organiseren samen met de office-manager de gebiedsbijeenkomsten, maken verslagen en verrichten veel schrijf- en denkwerk op de achtergrond.

Jelly Wijnand is de office manager van de Landschapswerkplaats. Hindrik Wester, Henri Naaijer en Anna Chardon vormen samen het GIS-team, oftewel data-beheerteam dat de Landschapswerkplaats voorziet van data, kaarten, en andere geografische informatie.

Rust, reinheid en regelmaat... Continuïteit en vastigheid zijn in gebiedsprocessen heel belangrijk. Daarom heeft elke initiatievenbundel een vast team van projectleider, ontwerper en projectmedewerker. Daarnaast heeft elk deelgebied (zie de volgende paragraaf) een vaste contactpersoon in de vorm van een van de projectleiders. Voor het Centrale Woldgebied en Duurswold is Karen de vaste contactpersoon.

In de tabel is deze bezetting en verdeling weergegeven. Deze tabel staat ook op de website van de Landschapswerkplaats.

Gebiedsagenda

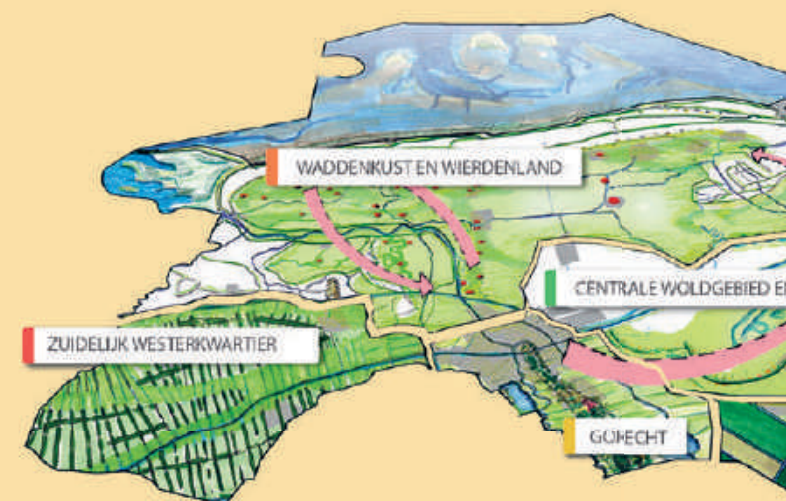
Per gebied maken we zoveel mogelijk koppelingen met lopende programma's en projecten die aansluiten bij de doelstellingen en missie van de Landschapswerkplaats. Dit verhoogt de slagingskans van een project en daarmee de impact op de toekomst van Groningen. Soms is ook een gebiedsproces nodig met gebiedspartijen om eventueel

Landschapswerkplaats

Initiatief	Gebied	Contactpersonen	Rol
't Wad tot Stad	Waddenkust en Wierdenland	Karen Beukema	projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Bermen komen tot Leven	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Verbonden Biodiversiteit	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Masterplan Vaarwegen	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Diepen en Maren	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Vergroenen gaslocaties	hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
van Aa naar Zee	Oldambt	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Patrick Vriese	Projectmedewerker
Kiek'n & Doun	hele provincie	Karen Beukema	Projectleider
		Martin van Dijken	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groningen Belevén	hele provincie	Nicol Perdok-Hut	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker
Groene Longen	Centraal Woldgebied-Duurswold & hele provincie	Teun Veger	Projectleider
		Georgine Somer	Ontwerper
		Riek Guikema	Projectmedewerker

Gebied	Aanspreekpunt
Westerwolde	Nicol
Oldambt	Karen
Veenkolonien	Nicol
Centrale Woldgebied	Karen
Gorecht	Teun
Waddenkust en Wierdenland	Karen
ZWK	Karen

deelgebieden Landschapswerkplaats, gebaseerd op landschapstypen
(Bron: Kwaliteitsgids Groningen)

Landschapswerkplaats

tegengestelde belangen op te lossen en uiteindelijk tot projecten te komen. Samen met initiatiefnemers en de gebiedspartijen stellen we daarom als eerste stap een gebiedsagenda op, waarmee we in beeld brengen wat er allemaal speelt in het deelgebied.

Fysieke ingrepen in het landschap, informatie en onderzoek

Veel van de initiatieven die in de Landschapswerkplaats uitgewerkt worden, gaan over fysieke ingrepen in het landschap van Groningen. Meer bomen, ecologische

bermen, buurtommetjes, ruiterspaden en vaarwegen zijn hier voorbeelden van. Om een project een succes te maken is het vaak nodig om informatie te verzamelen en soms is het nodig eerst onderzoek te laten doen voor we een project verder uitwerken. Een storymap en GIS-viewer kunnen dit bijvoorbeeld inzichtelijk maken. Ook dit valt onder het maken van de gebiedsagenda's.

Werkplaatsagenda

De volgende stap is het opstellen van de werkplaatsagenda. Hier komen alle ideeën, wensen en ambities van de initiatiefnemers en gebiedspartijen bij elkaar. We kiezen samen met de initiatiefnemers op welke plekken we onze aandacht vooral gaan richten en waar en hoe we het fijnmazige netwerk zoals beschreven in de doelstelling gaan realiseren. We kijken op welke manier we slimme combinaties kunnen maken met programma's en plannen van overheden en andere organisaties. Het werkplaatsteam, betrokken initiatiefnemers, partners en overheden leggen samen de contouren vast van wat er op welke plek wordt gerealiseerd, welke combinaties er te maken zijn, welke partijen daarbij nodig zijn en welke doelen er te behalen vallen. Ook ideeën van omwonenden waar de projecten zullen landen zullen – mits passend in de doelstelling van de Landschapswerkplaats worden meegenomen in de afweging bij het maken van de werkplaatsagenda. Belangrijk is om hier al een eerste beeld te krijgen van het draagvlak van de omgeving, overheden en andere belanghebbende organisaties.

Aanleiding en doel gebiedsbijeenkomsten

Zoals gezegd gaat de Landschapswerkplaats naar de gebieden toe. In de periode van 15 mei tot en met 3 juli hebben we daarom een reeks gebiedsbijeenkomsten georganiseerd. We trapt af met het Gorecht. Daarna

volgden de Veenkoloniën, het Zuidelijk Westerkwartier, Centraal Woldgebied en Duurswold, Oldambt, Westerwolde en als laatste Waddenkust en Wierdenland.

Met de gebiedsbijeenkomsten hebben we als Landschapswerkplaats het volgende voor ogen gehad:

- Kennismaken met elkaar; samen geven we elkaar weer energie en enthousiasme voor de uitvoering van de initiatieven.
- Het is meteen ook het begin van het lokale netwerk, van de initiatiefnemers met elkaar en met de gebiedspartijen in de gebieden, en met de 'verse' bemensing van de Landschapswerkplaats.
- Tijdens de gebiedsbijeenkomsten verkennen we de kansen met elkaar voor de samenwerking tussen de initiatieven, onderling en met de gebiedspartijen. Dit doen we aan de hand van een eerste analyse van de initiatieven die is opgesteld door de Landschapswerkplaats, en met de Gebiedsagenda in wording.

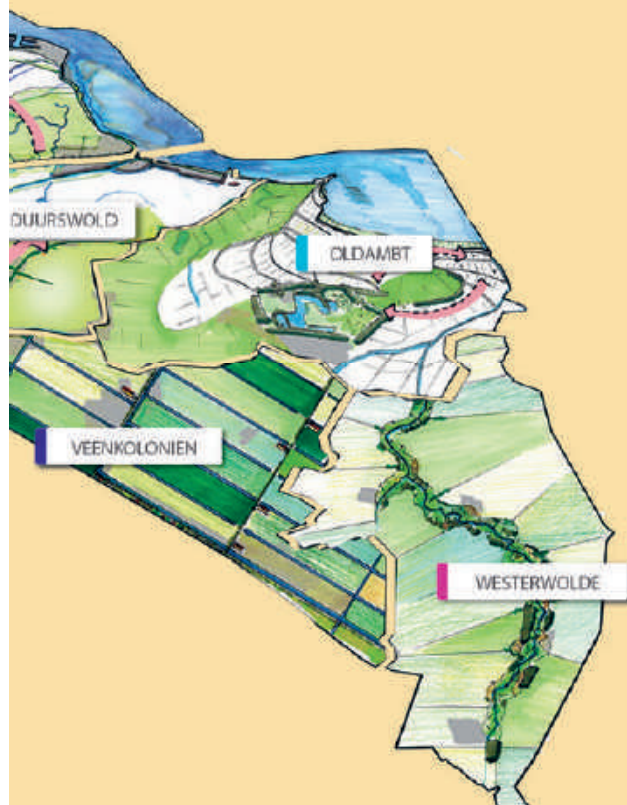
De inleidende presentatie van de gebiedsbijeenkomst kan je terugvinden en downloaden op de website van de landschapswerkplaats: www.landschapswerkplaats.nl.

Doel van dit schetsboek

Met dit beeldverslag leggen we de resultaten vast van het interactieve deel van de gebiedsbijeenkomsten, waarin we ons hebben gebogen over de kansen voor samenwerking tussen de initiatieven en over de koppeling met de gebiedsagenda.

Tot slot

Voor dit hoofdstuk is geput uit diverse stukken, waaronder het projectplan voor de Landschapswerkplaats, de presentatie van de gebiedsavond, en andere documenten. Wil je meer informatie over de achtergronden, werkwijze en organisatie van de Landschapswerkplaats, of over de initiatieven, dan kun je dat nazoeken op de website: www.landschapswerkplaats.nl. Je kunt natuurlijk ook de landschapswerkplaats rechtstreeks mailen via info@landschapswerkplaats.nl.

2. Het landschap van Centrale Woldgebied & Duurswold

In dit hoofdstuk geven we een korte beschrijving van het huidige landschap en zijn ontstaansgeschiedenis. Het landschap zoals we dat nu kennen, heeft bijzondere kenmerken en kwaliteiten. Daar bouwen we op verder bij de uitwerking van de initiatieven. De tekst van dit hoofdstuk is overgenomen uit de Kwaliteitsgids Groningen.

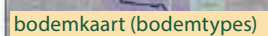
HET CENTRALE WOLDGEBIED
Het Centrale Woldgebied is een veenontginningsgebied tussen Bedum,

Groningen en Ten Boer dat grotendeels bestaat uit (oude) zeekleigronden waarvan het veendek door ontginning is verdwenen. De kern van het gebied wordt gevormd door een komvormige laagte, die tot halverwege de middeleeuwen was bedekt met hoogveen. Het is overwegend een veeteeltgebied met verspreide bouwlandpercelen. Het maaiveld is onder de zeespiegel komen te liggen, tot ruim 1 meter beneden NAP. De afzonderlijke streek- of wegdorpen liggen rondom het laaggelegen kerngebied en markeren de verschillende fasen van het ontginningsproces. Het buitengebied is grotendeels open. Enkele voormalige dorpswierden zoals Bedum en Ten Boer zijn uitgegroeid tot omvangrijke dorpen. Het kerngebied wordt omsloten door de Wolddijk. Het gebied wordt aan drie kanten omringd

Meerstad; foto Marketing Groningen, Johan Bosma/ Fotostijl

door een klei-ontginningslandschap of medenlandschap met taaie knipkleigronden, die vanuit de aangrenzende wierdendorpen zijn ontgonnen.

HET DUURSWOLD

Het Duurswold is een veenontginningsgebied, dat grotendeels bestaat uit ontgonnen veen- en dekzandvlakten die naar het noorden toe onder een kleidek verdwijnen. Het voormalige stroomgebied van de Scharmer Ae, Slochter Ae en Kleislout (zijstromen van de Fivel) wordt omringd door een boog van zeven oude streek- of wegdorpen, die op lage keileem- en dekzandruggen liggen. Het contrast tussen de beslotenheid van de groene dorplinten en de openheid van het buitengebied is hier opvallend. De noordrand van het Duurswold bestaat uit een klei-op-veen-ontginningslandschap, een getij-afzettingsvlakte met verspreide bebouwing op voormalige inversieruggen en wegdorpen uit de 19de eeuw. In de noordoosthoek ligt het Schildmeer en de stedelijke bebouwing van Appingedam. Het Duurswold is het laagste gedeelte van de provincie Groningen. Grote stukken van het gebied liggen anderhalf tot twee meter onder de zeespiegel. De zuidwesthoek van het Duurswold kenmerkt zich door uitgestrekte complexen van petgaten, grotendeels omgezet in natuurgebied en akkerland. 't Roegwold is een voorbeeld van een aangelegd natuurgebied. Het oorspronkelijke veenweidelandschap met bedijkte veenbeken en

veenderijen is door ontwatering en landinrichtingsmaatregelen vrijwel geheel verdwenen.

DE FYSISCH-GEOGRAFISCHE GESCHIEDENIS

Tijdens het Saalien (ca. 380.000 tot 130.000 jaar geleden) was half Nederland bedekt onder een honderden meters dikke laag landijs. Onder het ijs is een laag keileem afgezet; een mengsel van keien, grind, zand, leem en klei dat door de druk van het ijs door- en in elkaar is gekneed. Dit materiaal is afkomstig uit verschillende delen van Scandinavië en zorgde voor een reeks lage heuvels van Slochteren tot Heveskes. Deze heuvels werden later afgevlakt. Ten westen van deze heuvels ontstond het oerstroombdal van de Hunze, die zich een weg naar het noordwesten baande. Het smeltwater van de gletsjers vormde beek- en rivierdalen, waaronder het dalsysteem van de Fivel, een zijtak van de Hunze. Met het oerstroombdal van de Hunze werd de voortzetting van de Hondsrug, die ten noordwesten van Groningen onder de recentere kleiafzettingen wegduikt, onderbroken ter hoogte van de Koningslaagte. Het restant van de voortzetting van de Hondsrug is een langgerekt keileemplateau in het noordwesten van dit gebied, dat plaatselijk tot minder dan twee meter onder het maaiveld omhoog komt, het zogenaamde Hoog van Winsum. Tijdens de op het Saalien volgende warmere periode, het Eemien (ca. 130.000 tot 115.000 jaar geleden), vormde het oerstroombdal van de Hunze een min of meer geopende zeeboezem

naar de Noordzee. Hierdoor kwamen in het Hunzedal bij vloed mariene sedimenten tot bezinking.

Gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien (ca. 117.000 tot 11.700 jaar geleden), bereikte het landijs Nederland niet. In de provincie heerste een toendraklimaat met dennen en berken en in de koudste perioden een poolwoestijn. Door toedoen van de wind is zand als een deken over grote delen van Nederland afgezet, dit wordt dekzand genoemd. Er ontstond een zwak golvend landschap, afhellend naar het noordwesten, waar het dekzand wegduikt onder de klei- en veenafzettingen die de dalen uit de vorige perioden verder hebben opgevuld. De dorpen Scharmer en Kolham liggen op een lage dekzandwelling. De ondergrond kenmerkt zich door het voorkomen van natuurlijke dobben, opgevuld met veen, en mogelijk enkele pingoruïnes.

Het Holoceen (ca. 11.700 jaar geleden – heden) is de jongste geologische periode en wordt gekenmerkt door een doorgaande stijgende zeespiegel als gevolg van de temperatuurstijging en het smelten van de ijskappen. Het Noordzeebekken stroomde langzaam vol. Samen met het stijgen van de zeespiegel, steeg ook het grondwaterniveau. Hierdoor ontstond vanaf ongeveer 6000 tot 5000 v. Chr. een gunstig klimaat voor veenvorming. Achter de kwelderwallen vormden zich uitgestrekte veengebieden, die zich steeds verder uitbreidden over de hogere gronden, terwijl aan de noordwestzijde het gebied onder invloed van de zee kwam te staan. Telkens wanneer de zeespiegelstijging stagneerde, breidde het veen zich uit in de richting van de kust, om later weer te

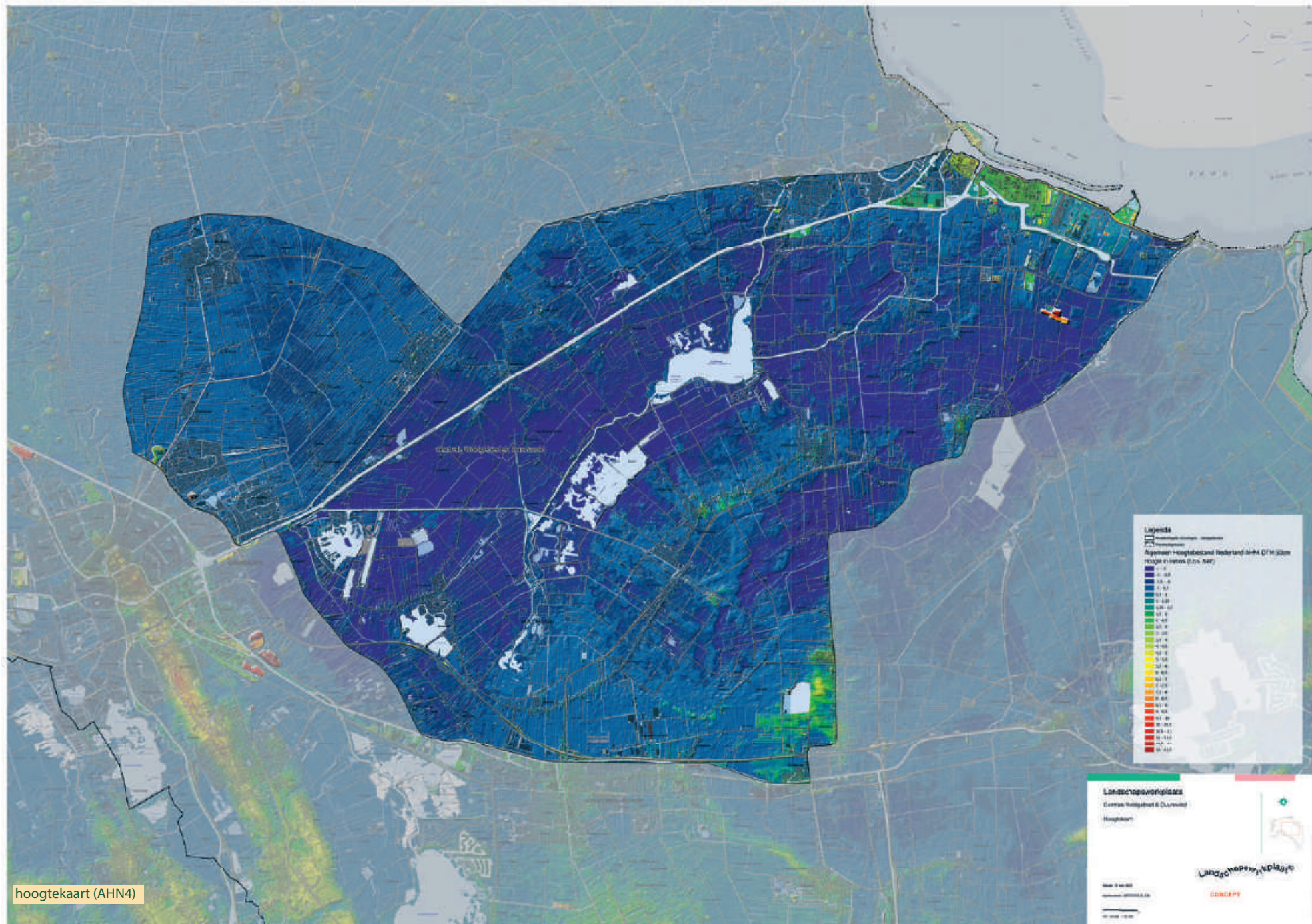
worden bedekt met zeeklei. De geulen en slenken werden geleidelijk opgevuld met klei en veen. Daardoor ontstond een gelaagde bodemopbouw. Aan de noordkant van het gebied vormde zich een trechtervormige inham, de latere Fivelboezem, waarin de veenstroompjes uit het achterland uitmondde. De loop van deze riviertjes is tegenwoordig nog als een inversiewelling in het landschap te zien, doordat de klei die hier is afgezet minder sterk is ingeklonken dan het omliggende land. De veenstroompjes ontsprongen in veenmeertjes of meerstallen, waarvan het nog bestaande Foxholstermeer de grootste was. Het keileemplateau stak aanvankelijk als een bosrijk eiland boven de rietmoerassen en kwelders uit. Later raakte het bedekt met veen, waarna het tussen 1000 en 700 v. Chr. definitief onder kleiafzettingen verdween.

Rond het getijdenbekken van de Hunze ontstond een haakvormige kwelderrug, die afboog in de richting van Winsum, Baflo en Usquert. In de luwte van deze rug vormde zich een kweldervlakte, die aan de achterzijde werd begrensd door de getijdenbekken van de Fivel. Aan de zuidwestkant bevond zich het mondingsgebied van de Hunze, het latere Selwerderdiepje.

Achter de oever- en kwelderwallen ontstond vanaf 700 v. Chr. een veenpakket, dat uiteindelijk een hoogte van 1,5 tot 2 meter boven NAP bereikte. De samengeperste resten van dit veenpakket kwamen tevoorschijn bij opgravingen en grondboringen onder de kerken van Garmerwolde, Bedum, Ten Boer en Thesinge. De uitgang 'wold' geeft aan dat het ging om een moerassige wildernis die was bedekt met broekbossen.

Landschapswerkplaats

Landschapswerkplaats

DE MENS IN HET PREHISTORISCHE LANDSCHAP

De vroegste sporen van menselijke aanwezigheid in het Duurswold stammen van Laat-Paleolithische en Mesolithische jagerskampen en vuursteenwerkplaatsen. Sporen uit deze tijd komen geregeld onder het verdwijnende veendek vandaan, met name op zandkoppen aan de rand van oude waterlopen. Een van deze vindplaatsen met gebruiksvoorwerpen van de Hamburgcultuur bevindt zich aan de oevers van een pingoruïne ten zuidoosten van het Slochterbos. Ook bij de buurtschap Denemarken en in de Hooilandspolder zijn artefacten uit de Steentijd aangetroffen.

De hogere gronden van het Duurswold werden voor het eerst in cultuur gebracht door landbouwers van de Trechterbekercultuur. In Hellum, Siddeburen en de buurtschap Veendijk zijn vondsten uit deze periode gedaan.

In de bronstijd werden de lagergelegen delen van het Duurswold door het oprukkende veen ongeschikt voor bewoning en gebruik. De nederzettingen verplaatsten naar de hogere, droge dekzanden, op de overgang van bos en hei.

De eerste nederzettingen in het Centrale Woldgebied ontstonden langs de randen van het veen en dateren uit de periode rond het begin van de jaartelling. In de Romeinse tijd vestigden zich bovendien ontginners op de drassige klei-op-veengronden aan de noordkant van het gebied bij Overschild en Lageland. De huispodia die werden gebouwd

werden na enkele generaties verlaten. Mogelijk gebruikten de bewoners van de omliggende wierdedorpen het Centrale Woldgebied voor akkerbouw.

DE ONTWIKKELING VAN HET MIDDELEEUWSE CULTUURLANDSCHAP (500-1500)

De bevolking van het Groninger wierdengebied nam vanaf het einde van de negende en het begin van de tiende eeuw de veengebieden van het Centrale Woldgebied en Duurswold in gebruik. De systematische ontginningen van het hoogveen vond zowel direct achter de kuststrook (Tjuchem) als langs de oevers van de Fivel bij Wittewierum (De Paauwen, Graauwedijk, Luddeweer) plaats. Vanaf ca. het jaar 1000 maakte het overwegend natuurlijke landschap plaats voor een cultuurlandschap waarin de mens de belangrijkste sturende factor is. Lokaal zijn er nog over-slibde nederzettingen te vinden.

De ontginners kwamen van verschillende kanten: vanuit het westen uit de omgeving van Groningen en Adorp, vanuit het noorden uit het kleigebied rond Warffum en Middelstum, en vanuit het noordwesten uit de wierdedorpen rond de Fivelmonding. De dorpen Slochteren, Kolham, Scharmer, Harkstede en Heidenschap zijn vermoedelijk ontgonnen vanuit de bovenloop van de Fivel en de zijstromen Slochter Ae, Scharmer Ae en Kleislout. Het voormalige dorp Oostwold (aan de Veendijk bij Siddeburen) lijkt te zijn ontstaan vanuit het zuidoostelijke veenriviertje de Sijpe, dat ontsprong in het meertje Sappemeer.

De eerste ontginners vestigden zich op de met veen overgroeide zandopduikingen in het achterland, zoals bij de gehuchten Wilderhof en Wagenborgen, langs de rivieroeveren of aan de rand van het hoogveen om van daaruit het achterland te ontginnen: zogenaamde randveenontginningen. Tegelijkertijd werden de laaggelegen blauwgraslanden of meden (klei-op-veengronden) aan de noordkant van het gebied ontsloten. Stapsgewijs werkte men vanaf de randen van het veengebied naar het midden toe, gebruikmakend van natuurlijke waterloopjes en stroomruggen die onder het veen verborgen lagen. Er werden sloten gegraven om het veen te ontwateren en het veenoppervlak werd in brand gestoken zodat akkers konden worden aangelegd. Het gebied leende zich – in tegenstelling tot de omliggende kleigebieden – goed voor de graanteelt. Later groef men diepe sleuven om de akkers vruchtbaarder te maken met kalkrijke klei uit de ondergrond. Deze kleilaag, het verjongingsdek, is door menselijk toedoen – vanuit de diepere ondergrond – op de akkers gelegd. Rechte ontwateringskanalen en binnendijkjes, zij- of zuidwendingen, fungeerden daarbij als zij- en achtergrens. Iedere kolonist kreeg een smalle kavel toegewezen, waardoor een typerende strokenverkaveling ontstond. De afzonderlijke bedrijfseenheden of opstreckende heerden, hier ook weren genoemd, reikten kilometers ver landinwaarts.

In de ontgonnen veenvlakte ten noorden van het Schildmeer is een aantal inversiewelvingen te onderscheiden (de felgroene kleuren op de geomorfologische kaart). Deze resten van voormalige veenbeken maken deel uit van een uitgestrekt gebied met dergelijke vormen, dat langs bijna het gehele Eemskanaal voorkomt. De inversieruggen hebben een enigszins grillige vorm, die over het algemeen

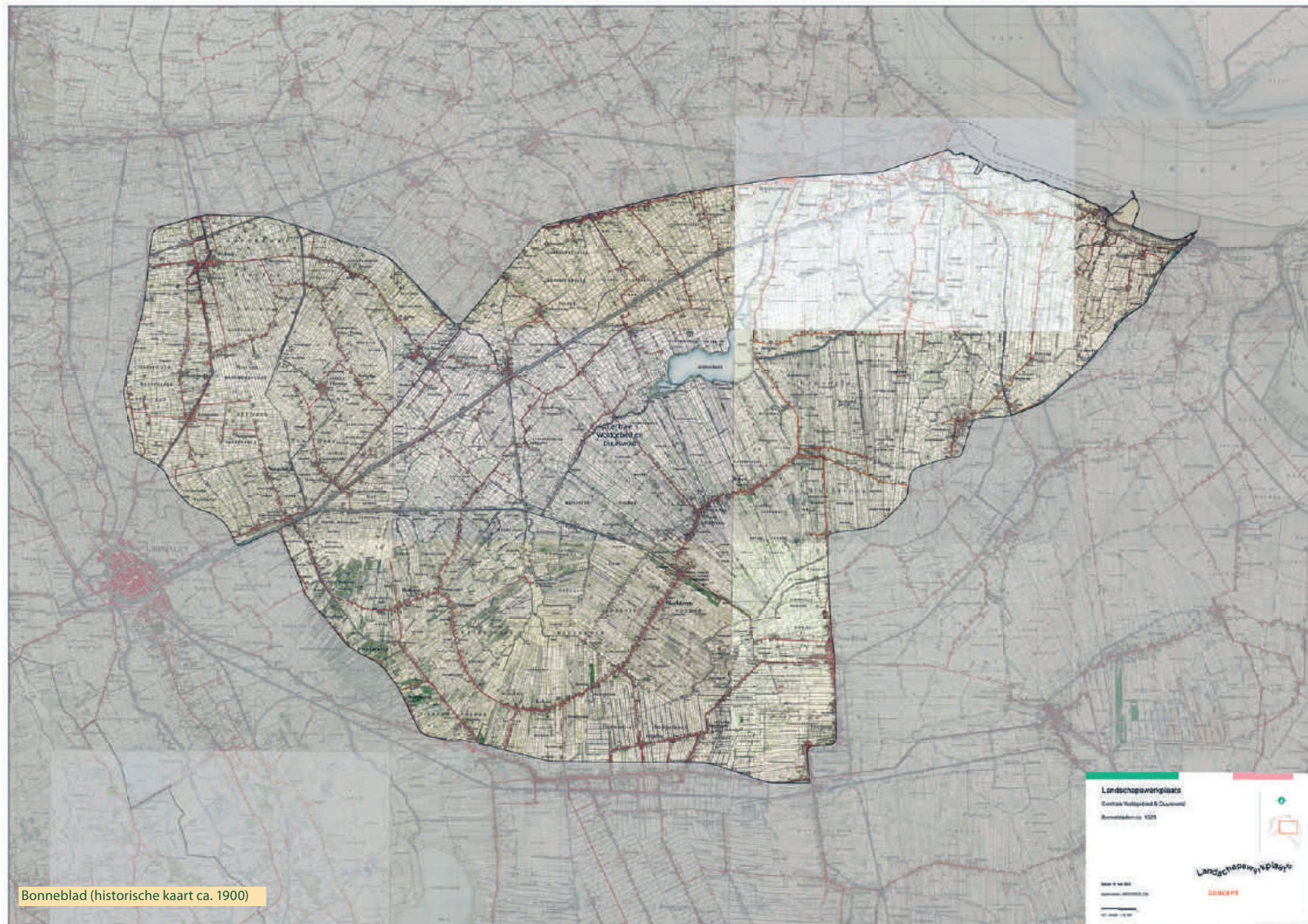
een noordwest-zuidoost richting hebben.

Door de incultuurname van de veengebieden in het Centrale Woldgebied en Duurswold kwam dit gebied veel lager te liggen dan het aangrenzende, relatief hooggelegen kleigebied van Hunsingo en Fivelingo. Door ontwatering en landbouwactiviteiten daalde het maaiveld. De bodem droogde uit en het veenoppervlak begon te oxideren. Als gevolg hiervan werd het laaggelegen gebied het verzamelpunt van overtollig water uit de hoger gelegen gebieden, zowel van het Groninger kleigebied als de Drentse zandgronden. Het overtollige water kon steeds moeilijker via de natuurlijke wateren in het wierdengebied afgevoerd worden. Omdat men de wateroverlast voor wilde blijven, schoven de bestaande nederzettingen verder het veengebied in. Dieper landinwaarts werden nieuwe dorpen gesticht. De langgerekte percelen werden telkens opgesplitst. Zo ontstonden meerdere bewoningslinten achter elkaar. De meeste nederzettingen zijn al vrij snel naar hun huidige plek verhuisd, al bleven zandkoppen en dekzandruggen soms delen van oude bewoningslinten herbergen.

Om wateroverlast voor te blijven werd bovendien de Delf, het huidige Damsterdiep, gegraven tussen Ten Post en Delfzijl. De Delf werd bedijkt en er werden sluizen gebouwd om het zeewater te keren. Door de jarenlange getijdenwerking heeft het Damsterdiep tussen Ten Post en Delfzijl een kronkelende loop. Het Winsumerdiep of het Deelstermaar vormde een belangrijk afwateringskanaal voor de streek. Dit kanaal werd vermoedelijk gegraven aan het einde van de tiende eeuw om het water uit het lage midden van de provincie beter te kunnen afvoeren. Het kanaal, dat verbonden was met het Damsterdiep, stond aanvankelijk aan twee kanten in open

Landschapswerkplaats

Bonneblad (historische kaart ca. 1900)

Landschapswerkplaats

verbinding met de zee en diende tevens voor de scheepvaart. Langs deze route kwamen Winsum, Garrelswier en later Appingedam als marktplaatsen tot ontwikkeling. Pas omstreeks de 12de eeuw werden de oevers van het Winsumerdiep voorzien van dijken en sluizen.

Bedum vormde de hoofdplaats van het Centrale Woldgebied. Het dorp werd gesticht op de rand van het hoogveen. Toen de bodem begon te zakken, heeft men omstreeks het begin van de 12de eeuw twee lage wierden met een rechthoekig stratenpatroon opgeworpen waarlangs de bewoning zich concentreerde. Ook Thesinge en Ten Boer liggen op dergelijke wierden. De eerste kerkgebouwen van Zuidwolde en Bedum, die deels uit tufsteen werden opgetrokken, dateerden vermoedelijk uit de tijd rond 1100.

De dorpen Schildwolde, Hellum en Siddeburen zijn het resultaat van grootschalige planning. De ontginning van dit gebied werd bemoeilijkt door de aanwezigheid van een moerassige zone rond het Schildmeer. Het meer was aanvankelijk nog vrij klein, maar het regenwater moest zijn weg zoeken in de richting van de Fivel en kon niet goed wegstromen. Nieuwe dorpen werden gesticht aan de overzijde van het moeras op een glaciale rug die onder het hoogveen verborgen lag. Toen de eerste kloosterkerken in de 12de en 13de eeuw werden gebouwd was dit veendek nog gedeeltelijk intact, zoals blijkt uit de vondst van een 85 cm dikke laag ingedroogd veen onder de toren van Hellum.

Door het aftappen van het Schildmeer omstreeks 1200 werd het gebied beter drooggelegd. Het overvloedige water werd afgevoerd naar het Damsterdiep. Een stelsel van veen- of binnendijken moest voorkomen dat het water uit de omliggende streken alsnog de laaggelegen weilanden rond het Schildmeer overstroomde. Deze dijken bestonden uit rillen niet-afgegraven veen, later opgehoogd met zand en klei. De Graauwedijk is nog altijd intact en vormt de noordgrens van Duurswold. De Borgweg bij Kolham, de Hoofdweg door Tjuchem, de Veendijk bij Siddeburen en delen van de Luddeweesterweg hadden een soortgelijke functie.

In de laatste fase van de ontginning omstreeks 1200, gingen ook enkele kloosters een belangrijke rol spelen. Dat was vooral het geval in de oostelijke helft van het Centrale Woldgebied, waar de kloosters van Thesinge, Ten Boer, Sint-Annen en Wittewierum omvangrijke bezittingen en voorwerken verkregen. Rond Zuidwolde bezat het klooster Selwerd veel land. Aduard exploiteerde het voorwerk Roodeschool ten noorden van de Wolddijk bij Bedum. Het naburige Sint-Annen of Klein-Aduard was een dochterklooster van Aduard, dat in 1340 zelfstandig werd.

Rond 1200 was het Duurswold grotendeels in cultuur gebracht. Het voormalige hoogveen veranderde door ontwatering en oxidatie in een laagveenlandschap, dat plaatselijk met kleilagen werd afgedekt. Op den duur waren veel landerijen alleen nog geschikt als weide- of hooiland.

De oude nederzettingen ten noorden en westen van het Schildmeer kregen te maken met wateroverlast en werden grotendeels verlaten. De natuurlijke waterafvoer stagneerde door de aanleg van dijken langs de kust en rond de voornaamste waterlopen. Het gebied veranderde geleidelijk in een diepe schotel, waarin het water uit de wijde omgeving zich dreigde te verzamelen. Daarom werd omstreeks het jaar 1200 een stelsel van binnendijken aangelegd, die het gebied beschermde. De belangrijkste dijk was de Wolddijk, die tevens als ontsluitingsweg diende. Een voorloper hiervan was de Oude Dijk bij Bedum, die doorliep in de richting van Sint-Annen. Een scherpe bocht in de Wolddijk bij De Poel markeert de plaats van een vroegere dijkdoorbraak, mogelijk uit 1573.

In de 12de eeuw ontstond aan de Delf, het latere Damsterdiep, de stad Appingedam. Vanwege de gunstige ligging aan het water werd Appingedam een belangrijk handels- en marktcentrum. Ook werd de stad het centrum van bestuur en rechtspraak. De grote welvaart van de stad maakte het mogelijk om de Nicolaikerk te bouwen.

Nog in de 13de eeuw lag het grootste deel van het gebied ruim boven de zeespiegel. Op het veen werd nog altijd rogge verbouwd. In de daaropvolgende eeuwen nam de wateroverlast toe. Steeds meer landerijen kwamen 's winters onder water te staan. De boerenerven werden opgehoogd, zodat ze 's winters niet onderliepen en de bewoners legden zich toe op de veeteelt. Veel mensen verarmden en hele dorpen raakten in verval. Uiteindelijk bleven er acht kerkdorpen over.

HANDELSROUTE

Een belangrijke verkeersader was de Stadsweg, een eeuwenoude handelsroute

tussen Groningen en het Duitse Emden die via Delfzijl per boot te bereiken is. De Stadsweg is nog grotendeels in het landschap terug vinden en de huidige route dateert vermoedelijk uit 1400. Hoe oud de Stadsweg exact is, is niet bekend. Het oudste gedeelte bij de stad Groningen en het dorp Noorddijk vertoont een slingerend verloop. Mogelijk liep deze weg oorspronkelijk via Thesinge naar het noorden. Vondsten van geïmporteerd Pingsdorfaardewerk op plaatsen langs de Stadsweg doen vermoeden dat deze handelsroute al in de 11de of 12de eeuw bestond. Hoewel deze weg voor het grote verkeer niet meer van betekenis is, is deze nog grotendeels intact. Het tracé van Noorddijk naar Winneweer is zelfs nog onverhard. Als straatnaam wordt de benaming Stadsweg in het gebied nog gebruikt.

WATERSTAATKUNDE

Naast de aanleg van de Delf en het Winsumerdiep die waarschijnlijk in de tiende eeuw al werden gegraven, werd er in de loop van de volgende eeuwen gewerkt aan een verbetering van het waterbeheer. In de 13de eeuw vindt grootschaligere dijk aanleg plaats. Wanneer het water zeer hoog stond, konden de voormalige zeeboezems het teveel aan water niet meer opvangen waardoor de druk op de dijken te hoog werd en deze doorbraken. Doorbraakkolken zijn nog terug te vinden in het landschap.

De oorspronkelijke noordwaartse afwatering van Hunsingo en Fivelingo was vanaf de 14de eeuw vervangen door een zijwaartse afwatering via de Delf en het Reitdiep. Aan het begin van de 14de eeuw heeft men ook de monding bij Winsum met een sluis of zijl afgesloten. Zonder het Winsumerdiep was de verdere ontginning van de Woldgebied

Landschapswerkplaats

Landschapswerkplaats

nauwelijks mogelijk geweest. Een schutsluis bij Westerdijkshorn zorgde ervoor dat het scheepvaartverkeer in de richting van Onderdendam voortgang kon vinden. De lage medenlanden ten westen van de Wolddijk werden sinds het begin van de 15de eeuw beter ontwaterd door de bouw van een nieuwe sluis bij Wetsinge. In 1424 is de Delf verlengd tot in de stad Groningen. Pas bij het doortrekken van het Damsterdiep kwam aan de wateroverlast een einde.

ONTWIKKELINGEN IN DE NIEUWE TIJD (1500 - 1800)

In de 16de, 17de en 18de eeuw was Duurswold een arme streek die zich kenmerkte door kleine boerderijen, smalle akkers en talrijke houtsingels. De akkerbouw had zich teruggetrokken op de zandruggen en het aangrenzende hoogveen, waar veel boekweit werd verbouwd. Op afgelegen dekzandruggen groeide heide. Verder waren er bospercelen met eikenstruweel, die later voor een groot deel werden gekapt. Het laagland rond het Schildmeer vormde een groot veenweidelandschap. Het vervoer over het water nam een belangrijkere plaats in dan het vervoer over de weg. De wegen waren onverhard en voor een groot deel van het jaar moeilijk of niet begaanbaar. De laagste hooilanden stonden 's winters permanent onder water, waardoor men afhankelijk was van kleine schuitjes. De doorgaande wegen waren alleen in de zomer toegankelijk. De belangrijkste wegverbinding werd gevormd door de Stadsweg (Woldweg of Hogeweg), die vanuit Appingedam via de Woldstreek naar Groningen liep.

Pas in de eerste helft van de 19de eeuw werden de wegen systematisch verhard.

Scheepvaartkanaaltjes of schipvaarten (trekvaarten) zorgden voor een goede vaarverbinding met Appingedam. De westelijke dorpen maakten gebruik van het Damsterdiep om Groningen te bereiken. Na 1650 werden nog meer waterwegen aangelegd en verbeterd ter bevordering van de afwatering en het handelsverkeer. In 1694 werd het Slochterdiep doorgetrokken naar Groningen, waardoor een snellere verbinding met de stad ontstond. Rijke families, vooral uit de stad, bouwden hier buitenverblijven. Het dorp Froombosch ontleent zijn naam aan de adellijke familie Froma, die in de 17de eeuw het huis De Ruiten bewoonde.

In deze periode werden 13de-eeuwse steenhuizen uitgebouwd tot de borgen zoals we die nog steeds kunnen aantreffen in dit gebied: Fraeylemaborg, borg Rusthoven, Ekenstein, Welgelegen.

Het hoogveen in het achterland was aan het begin van deze periode nog gedeeltelijk intact. De omgeving van de Veendijk bij Siddeburen is nu het laagste punt van de provincie, toch vinden we hier geen Dollardklei, wat erop wijst dat dit gebied destijds ruim boven de zeespiegel lag. Bij de stormvloed van 1570 werd hier een compleet huis met de onderliggende veengrond door de golven meegevoerd. Ook de Kerstvloed van 1717 heeft veel huizen verwoest. Omstreeks dezelfde tijd begonnen de boeren het hoogveen systematisch af te graven. Dit gebeurde vooral ten behoeve van eigen brandstofvoorziening.

Vanaf het einde van de 18de eeuw namen ondernemers de exploitatie van het resterende laagveen ter hand door dit op te baggeren. Rond 1900 was het hoogveen nagenoeg verdwenen en waren de lage delen van het gebied ver beneden de zeespiegel gezakt.

WATERSTAATKUNDE

Het Centrale Woldgebied bleef eeuwenlang een laaggelegen regio waar de veeteelt domineerde. Al aan het einde van de 16de eeuw werden tientallen kleine poldermolens gebouwd, die de landerijen in de zomer droog moesten houden. Langs het Boterdiep, aangelegd in de 17de eeuw, en op andere plekken verzezen na 1660 ook enkele grotere molens met schoepraderen. 's Winters stond het gebied echter nog grotendeels onder water.

ONTWIKKELINGEN IN DE MODERNE TIJD (1800 - HEDEN)

Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw stegen de graanprijzen en werd de akkerbouw uitgebreid in het Centrale Woldgebied. Hierdoor werd het voor de boeren aantrekkelijk om in verlaging van het waterpeil te investeren. De capaciteit van de nieuw gebouwde poldermolens nam na 1780 snel toe. Ruim dertig jaar stonden in de Centrale Woldgebied ongeveer 140 poldermolens, die vrijwel het hele gebied droog hielden. Dat was meer dan waar ook in de provincie. Kleine wipmolentjes met schoepraderen maakten plaats voor grote bovenkruisers met vijzels. De watergangen werden verbreed en uitgediept.

Vanaf 1800 volgde ook een inhaalslag in het Duurswold waarbij de boeren aansluiting zochten bij de welvaart van de kleistreek. Een voorwaarde daarvoor was een betere ontwatering. In 1770 was voor het eerst sprake

van een poldermolen, in 1811 waren er al 20 en in 1857 35. Drie van deze poldermolens zijn bewaard gebleven, waaronder die van de Groote Polder te Slochteren uit 1783. Deze windmolens zorgden ervoor dat het gebied het grootste deel van het jaar droog bleef, waardoor de akkerbouw kon worden geïntensiveerd. In 1808 werd minder dan een kwart van het cultuurland als bouwland gebruikt, in 1862 was dat al 40 procent en in 1888 ongeveer driekwart. In het Duurswold veranderden schrale hooilanden in vruchtbare roggevelden en aardappelakkers. Na de Eerste Wereldoorlog kwam het gebruik van kunstmest op. Afgelegen streken waar eerder vrijwel niemand woonde, zoals Lageland, De Paauwen, Overschild, Steendam-Tjuchem en Leentjer ontwikkelden zich tot bloeiende wegdorpen. Het dorp Woudbloem is ontstaan rond een aardappelmeelfabriek, gesticht in 1904.

In het Centrale Woldgebied werd het land niet alleen beter ontwaterd, ook taaie bodems waarin het wegstromende veenwater zure ijzerlagen had achtergelaten werden vruchtbaar gemaakt door het opdelven van kalkrijke woelklei uit de ondergrond. Drainage en bodemverbetering gingen hand in hand en de boeren gingen ook hier meer akkerbouwgewassen verbouwen. Aanvankelijk waren dat vooral haver en aardappelen, later ook andere granen en peulvruchten. Rond Bedum werd veel kool geteeld, die in Groningen op de markt werd gebracht. De hele regio profiteerde van de nabijheid van de stad. Aan het begin van de 19de eeuw bestond nog driekwart van het gebied uit grasland, rond 1900 minder dan een derde.

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw vonden steeds meer ingrijpende veranderingen in het landschap plaats.

Landschapswerkplaats

luchtfoto

Landschapswerkplaats

De wierdeafgravingen die veelal plaatsvonden tussen 1840 en 1940 hadden een enorme invloed op het landschap. Eerst werden onbewoonde wierden afgegraven, later ook bewoonde. Deze afgravingen van vruchtbare terpaarde waren nodig voor de bemesting van armere gronden. De overblijfselen van de afgravingsactiviteiten zijn bij sommige wierden nog te herkennen aan de hoge steilkanten.

Ook de opkomst van industrieën, uitbreiding en verbetering van de infrastructuur (wegen, kanalen, spoorwegen), bevolkingsgroei en uitbreiding van nederzettingen hadden grote invloed op het landschap. De aanleg van het Eemskanaal van 1866 tot 1876 sneed het landschap van het Duurswold in tweeën. Tot dan toe stuwden de poldermolens het water via het Schildmeer in de richting van het Damsterdiep, waarna het bij eb op zee werd geloosd. Dat werd nu onmogelijk. Daarom richtte men in 1869 het waterschap Duurswold op. Vanaf het Schildmeer werd het Afwateringskanaal van het Duurswold aangelegd, dat bij Farmsum in zee uitmondde. Noemenswaardig is ook de Haansvaart. Dit was een particulier kanaal dat van het Schildmeer naar het zuiden loopt. Het kanaal diende ter verbetering van de bestaande Hellumer Schipsloot om vruchtbare wierdegrond door de Schildjerpolder te vervoeren naar de landbouwgronden bij de boerderij ten zuiden van Hellingum en arm zand vanaf deze landerijen terug door de sluis.

Tegelijkertijd werden het Meedhuizermeer en het Proostmeer drooggemalen. Er kwamen opnieuw tientallen poldermolens en Amerikaanse windmotoren bij, vooral om de petgaten rond Harkstede en Scharmer droog te leggen. De keerzijde van al deze landbouw- en waterstaatskundige verbeteringen was een verdere daling van het maaiveld.

Na 1900 werd de melkveehouderij in het Centrale Woldgebied opnieuw uitgebreid. In 1921 ging in Bedum een nieuwe melkfabriek van start, die zich ontwikkelde tot een van de grootste zuivelbedrijven van Noord-Nederland. Langs het Boterdiep verzezen in de 19de eeuw vier steenfabrieken, die later weer werden afgebroken.

De Oldambtster boerderijen tussen Froombosch en Hellingum ademen de geest van de vooruitgang. De schuren zijn vaak vergroot door aanbouw van meerdere kappen naast elkaar. Veel boerenerven kenmerken zich door slingertuinen in Engelse landschapsstijl met grote gazons, slingerende paden, monumentale boomgroepen, stinzenflora en niervormige perken en waterpartijen.

Net als elders op de klei groeiden ook in het Centrale Woldgebied de sociale tegenstellingen: kleine melkveehouders in landarbeidershuisjes in de dorpen versus grote boerderijen in het buitengebied. De trekschuiten raakten aan het einde van de 19de eeuw uit de mode. Trein en stoomtram namen hun taak over. De kleilanden werden verhard

en geschikt gemaakt voor wegverkeer. De voormalige Rijksweg naar Delfzijl (N360) is hier een voorbeeld van. De huidige N387 volgt grotendeels het tracé van het Wolderspoor, een lokale spoorlijn van Groningen naar Delfzijl, die in 1929 werd geopend, maar kort na de Tweede Wereldoorlog werd opgeheven. De stationsgebouwen van Engelbert, Harkstede-Scharmer, Slochteren, Schildwolde-Hellingum en Tjuchem-Meedhuizen zijn bewaard gebleven.

Door ruilverkavelingen in de jaren '60 en '70 is het landschap in Duurswold drastisch veranderd en zijn de historische verkavelingspatronen grotendeels verdwenen. De percelen kregen een nieuwe indeling, sloten en andere afscheidingen werden verlegd en nieuwe sloten werden gegraven. Zo ontstonden grotere percelen die efficiënter te bewerken zijn. Het meest rigoreus gebeurde dit in Slochteren, waar een grootschalige, rationele verkaveling ontstond. De landbouw had te kampen met tekortschietende ontwatering en slechte ontsluiting van het gebied. Daarom moesten nieuwe wegen en watergangen worden aangelegd. Met de historische structuren werd geen rekening gehouden. In het ruilverkavelingsplan voor Harkstede uit 1978 is ervoor gekozen de oorspronkelijke verkavelingsrichting beter in stand te houden. De vele poldermolens en stoomgemalen maakten plaats voor elektrische gemalen en vooral in het westen van het gebied maakte de akkerbouw grotendeels plaats voor melkveehouderij.

Het Centrale Woldgebied kenmerkt zich nog altijd door een grote mate van openheid. De oorspronkelijke verkavelingsstructuur is nog gedeeltelijk intact. De schaalvergroting in de landbouw is hier goed merkbaar door de

vestiging van grote melkveehouderijbedrijven met voedersilo's en mestbassins. De intensieve veehouderij heeft gevolgen (gehad) voor karakteristieke natuurwaarden zoals weidevogels.

De uitbreidingsplannen van het industrieterrein van Delfzijl hadden tot gevolg dat dorpen als Heveskes en Oterdum geheel gesloopt werden. Alleen de kerk van Heveskes is overgebleven en bij Oterdum is een deel van het kerkhof als relict blijven staan.

RECENTE BEBOUWINGSSTRUCTUREN

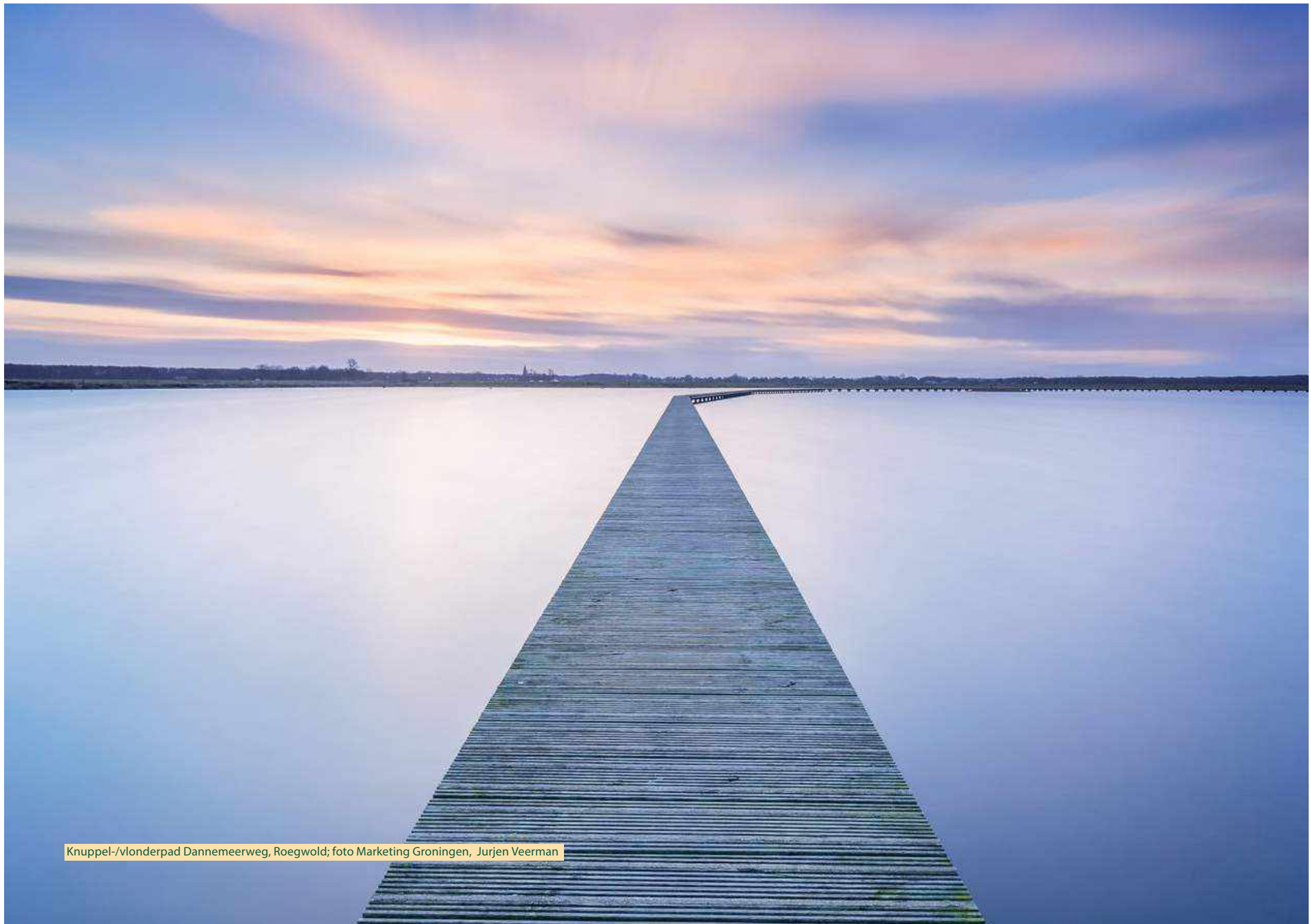
Het Centrale Woldgebied heeft sinds de jaren '60 en '70 te maken met een sterke toeloop vanuit de stad Groningen. De dorpen Bedum en Ten Boer zijn uitgebreid met nieuwbouwwijken, bedrijventerreinen en dorpsbossen. De aangelegde Eemshavenweg (N46), A7 en N33 vormen de belangrijkste ontsluitingsroutes. Aan de oostkant van de stad Groningen ontstonden de nieuwbouwwijken Leeuwenborg en Beijum, aan de westkant van Harkstede, grenzend aan de stad Groningen, wordt sinds 2008 de nieuwe wijk Meerstad gerealiseerd.

AARDGASWINNING

Meer dan 300 miljoen jaar geleden, in het geologische tijdvak het Carboon, is onder Groningen een van de grootste gasvelden van de wereld gevormd. De eerste ontdekking hiervan vond plaats in 1959 bij Slochteren. De NAM bouwde een aantal gaslocaties. Als gevolg van de gaswinning treedt bodemdaling op. Om wateroverlast te beperken, werden in 2002 enkele nieuwe gemalen gebouwd, waaronder Stad & Lande bij Beijum en Den Deel bij Onderdendam. Inmiddels is het maaiveld hierdoor twintig tot vijftig centimeter gezakt. Tot 2050 komt daar naar verwachting nog eens tien

Landschapswerkplaats

Knuppel-/vlonderpad Dannemeerweg, Roegwold; foto Marketing Groningen, Jurjen Veerman

tot vijftien centimeter bij. Daarnaast blijft de maaiveld daling door inklinking en oxidatie van de veenondergrond doorzetten. Om dit tegen te gaan is het waterpeil in het gebied verhoogd tot 1,12 meter beneden NAP. De aardbevingen en bodemdaling als gevolg van deze gaswinning hebben geleid tot veel schade aan gebouwen. Er wordt in dit gebied een grootschalige versterkingsoperatie uitgevoerd om de gebouwen weer veilig en toekomstbestendig te maken. Dit heeft invloed op het aanzicht van dit gebied. Een andere grote opgave voor de toekomst is hoe om te gaan met onder andere de vrij te komen locaties van de grote gasinstallaties en de impact daarvan op het landschap.

NATUURONTWIKKELING

In het kader van de ruilverkavelingen en ontwikkeling van natuur en recreatieve voorzieningen zijn in het Duurswold bospercelen aangeplant en natuurgebieden ingericht. Dit heeft gevolgen gehad voor de openheid van het landschap, met name rond Harkstede, Steendam en Overschild.

De aanleg van 't Roegwold is een van de grootste natuurontwikkelingsprojecten van Groningen in de afgelopen jaren. De eerste contouren van het plan

zijn al ingetekend op de kaart van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening van 1966. In de jaren hierna werden de plannen nauwelijks verder uitgewerkt en bleef het gebied aangewezen als landbouwgebied. Eind jaren '80 wijzigde het beleid door sociaaleconomische argumenten: de aanleg zou kunnen zorgen van het verbreden van de plattelandseconomie en een impuls kunnen geven aan toerisme. In 1990 werd het gebied aangewezen als een van de gebieden waar de ecologische hoofdstructuur, nu het Natuurnetwerk Nederland, zou kunnen worden gerealiseerd. In 1998 begon de herinrichting met de aankoop van gronden en uiteindelijk is 1710 hectare cultuurgebied omgezet in nieuwe natuur. De ontwikkeling is in 2016 afgerond en het gebied is in totaal 6300 hectare groot geworden met moerasnatuur en moerasvogels.

Het Schildmeer ontwikkelde zich na de Tweede Wereldoorlog tot een belangrijk watersportgebied, vooral voor de zeilsport.

kernkwaliteiten; bron: Kwaliteitsgids Groningen

REGIONALE KERNKARAKTERISTIEKEN

Voor het behoud en de verdere versterking van de ruimtelijke kwaliteit van het Centrale Woldgebied en Duurswold verdient bij nieuwe ontwikkeling de aansluiting op de volgende kernkarakteristieken aandacht:

- Geologisch reliëf van flauwe glaciale ruggen met wegdorpen (groene linten), zware beplanting en inversiewelvingen (kreekruggen) overgaand in grootschalige openheid met overwegend drassig, laag gelegen gebied afgewisseld.
- Prehistorische jagerskampen.
- Restanten van een veenbeeklandschap langs de Scharmer en Slochter Ae.
- Resten van middeleeuwse nederzettingen en regelmatige strokenverkaveling met sloten en medenlanen, meedenverkaveling.
- Markante ontginningslijnen in de vorm van wegen, waterlopen en voormalige dijken.
- De schaal en het karakter van de historisch gegroeide wegdorpen.
- Reeksen (monumentale) boerderijen, deels op huiswierden en/of inversieruggen.
- Wegdorpen met boerderijen, erven en slingertuinen en soms een zware wegbeplanting.
- In de wegdorpen liggen middeleeuwse kerken en kerkhoven, kloosterterreinen, molens en borgen met landgoedbossen.
- De schaal en het karakter van de historisch gegroeide middeleeuwse wierdendorpen.
- De zichtbaarheid van de hoogteverschillen in en rondom de wierden. De wierden vallen in reeksen samen met de voormalige kustlijn en langs natuurlijke waterlopen (maren) waarbij de wierden als eilandjes in open agrarisch gebied liggen.
- Cultuurhistorische en hoge archeologische waarde van de wierden, dobben, dijken, middeleeuwse kerken, eendenkooien, typische bebouwingsstructuren en ecologische relictten van middeleeuwse landbouwgewassen.
- Restanten van middeleeuwse onregelmatige blokverkaveling.
- Een verbindend systeem van oorspronkelijke en bevaarbare maren, aantakend op wierdendorpen.
- In dit landschap wisselen grootschalige openheid en kleinschalige bebouwing elkaar af,
- De overgangen zijn hard, waardoor duidelijke dorpsilhouetten ontstaan.
- Contrast tussen robuuste nieuwe natuur in de natuur-as van 't Roegwold en de groene linten met de grote, overwegend rationeel ingerichte landbouwkern als tegenhanger.
- Sporen uit het waterbeheer: poldermolens, sluizen, diepen en trekvaarten uit 1500 – 1700.

*preacher' 'des interen.

3. Toelichting schetsen

Op 5 juni vond de gebiedsbijeenkomst Centrale Woldgebied en Duurswold plaats. Initiatiefnemers, gebiedspartijen en het team van Landschapswerkplaats kwamen bijeen om de kansen te verkennen voor het deelgebied Centrale Woldgebied en Duurswold. Na een toelichting van de initiatieven en van het landschap is samen geschetst aan twee tafels.

Gebiedstafel; sessie 1 &2

- Houd rekening met de stedenbouwkundige ontwikkelingen rondom de Eemskanaalzone.
- Nabij de Slochtersluis en het Slochterdiep is een zoekgebied aangewezen voor een groot zonnepark.
- Meerstad verwacht nog een uitbreiding, onder andere de woningbouwontwikkeling Meerbos, houd hier rekening mee.
- Nieuwe wandelrondjes worden ontwikkeld bij Thesinge, Ten Boer en Garmerwolde.
- Ontwikkeling van meer natte natuur tussen Lewenborg en Garmerwolde.
- Samen met bewoners worden dorpsvisies opgesteld zoals bij de 'Stem van Ten Boer'.
- Een betere vaarverbinding tussen het Woldmeer en het Zuidlaardermeer is wenselijk.
- Veenoxidatie is een probleem en moet worden tegengegaan. Het gebied tussen het Woldmeer en het Schildmeer is hiervoor aangewezen als zoekgebied.
- Het haventje van Slochteren is in ontwikkeling.
- Cultuurhistorisch waardevolle plekken zoals het landgoed Fraeylemaborg dienen als recreatie hotspots en worden behouden.
- Aan de westkant van het Schildmeer is kadeversterking gaande langs het kanaal. Langs het Afwateringskanaal tussen Steendam en Tjuchem worden de kades ook versterkt.
- Aan de oostkant van het Schildmeer is een grote ontwikkeling gaande van een recreatiepark genaamd 'The Sand'. De meningen hierover zijn verdeeld, veel inwoners van Steendam vinden dat het ten koste gaat van de openbare natuurbeleving aan het Schildmeer.
- Bij de zandafgraving Damsterplas nabij

Gebiedstafel

Waterstaatskerk Overschild; foto Marketing Groningen

Landschapswerkplaats

Steendam wordt het Kultuureiland ontwikkeld, een creatief, aantrekkelijk en duurzaam belevenispark voor jong en oud.

- Om de bereikbaarheid van Noord-Groningen te verbeteren is Rijkswaterstaat bezig met het verbreden van de N33 tussen Zuidbroek en Appingedam.
- Tussen Delfzijl en Termunterzijl is een nieuwe spui gepland.
- Het landbouwgebied tussen Wagenborgen en Termunterzijl valt onder het projectgebied VLOED, wat staat voor verbetering van landbouwgronden door ophoging met slib uit de Eems-Dollard.

Algemeen:

- Ontwikkel het landelijk gebied in balans met de landbouw, bekijk de opgaves dus integraal en niet uitsluitend vanuit natuur- en recreatieontwikkeling.
- Gebruik gebiedsomvattende (beleids)stukken zoals de Recreatievisie Midden-Groningen als basis voor ontwikkelingen.
- Alle dorpen in Midden-Groningen zijn bezig met hun eigen dorpsvisie, bouw hier op voort.

Appingedam; foto Stella Dekker

12-9-2023 15:21:19

Initiatieftafel; sessie 1

Initiatieven:

Masterplan Vaarwegen

- De (kano)route van Woudbloem via het Schildmeer en Tjuchem loopt na Meedhuizen dood op het Eemskanaal. Kan dit opgelost worden?
- Ook in Thesinge loopt een kanoroute dood.
- In project Meerstad moet de "Bosbeek" ook voor kanoroutes interessant zijn.

Vergroenen Gaslocaties

- Thesinge is de eerste gaslocatie. Graag het verhaal vertellen; historisch, hoe begon het, hoe kun je vergroenen. Dit als een visie gebruiken om samen verder de link te leggen met de andere locaties.
- Via Het Beijummerbos een route door laten lopen tot aan de gaslocatie. De landeigenaar die tussen het bos en de gaslocatie zijn agrarische land heeft, wil hierin meedenken.
- Ook een wens om de centrale water-as in het Beijummerbos door te trekken en de locatie ook via het water te verbinden.

Kiek'n & doun

- Opstellen van een digitale geschiedenis-atlas van het landschap. Vertellen wat je niet meer kunt zien. Voorbeeld: de verdronken dorpen.
- Het (digitaal) verhalen vertellen: neem ook het verhaal van het aardgas mee in een route en maak bijvoorbeeld gebruik van Augmented Reality/Virtual Reality.

Groningen Belevén:

- Routes koppelen. Waardeer ze op met biodiversiteit. Aandachtspunt:

Vervolgbeheer en onderhoud moet geborgd zijn.

- Ruiterpaden graag langs fietspaden met brede berm (ca 0,5 meter) of onverharde wandelpaden. Drenthe heeft dat succesvol opgepakt. Is een referentie.
- Ruiterpad rondje Schildmeer kan niet meer door projectontwikkeling. Graag zoeken naar alternatieve route.
- Is er een rondje mogelijk zoals in de schets, met een aansluitend ruiterpad richting de manege in Schildwolde en via Woudbloem naar Kolham.
- Ook tussen Middelbert en Engelbert is een manege. Waar zijn daar de mogelijkheden. Eventueel aansluitend als een ruiterpad-netwerk.

Groene Longen

- Project Meerbos. Veel bos en aanplant/vergroening rondom de A7. De natuur die daar komt moet landschappelijk en landschapshistorisch passen bij het gebied en de veenbodem.
- Pas op voor veenoxidatie. Zorg voor behoud en conservering van de veengronden, in de opgave is bodem en water sturend.
- Neem waterschap mee in de plannen.
- Sluit aan op groen- blauwe verbindingen
- Initiatief kan relatie leggen met initiatief Verbonden Biodiversiteit. Ook voor Groningen beleven is een link, met routes en kanovaren op de "Bosbeek".

Verbonden Biodiversiteit

- Biodiversiteit verbinden met Groene longen, Groningen Belevén en Vergroenen Gaslocaties.

Noorddijk; foto Stella Dekker Fotografie

Initiatieftafel; sessie 2

Initiatieven:

Vergroenen Gaslocaties

- Thesinge is de eerste gaslocatie. Graag vergroenen. 'groen teruggeven'

Kiekn en doun

- Eemskanaal: veel bruggen verdwenen. Is een mooie opgave voor dit initiatief om het verhaal weer (digitaal) te vertellen.
- Laat dit initiatief aansluiten op bestaande routes. Vooral fiets- en wandelroutes. Audiotour.
- Kernverhaal van dit gebied is anders. Veel gaswinning. Is misschien wel hét verhaal.
- Groningen Belevén: koppel routes zoveel mogelijk. Plus ze op met biodiversiteit. Aandachtspunt: Vervolgbeheer en onderhoud moet geborgd zijn.
- Ommetje Bij Thesinge en Ten boer gewenst.
- Kardinges/ Beijummerbos verbinden met de Stadsweg. Door tot Appingedam. Historische route. Verbinden met Ten Boerster Bos.
- Stadsweg: brede stroken plastic verwijderen. Mogelijkheid tot deel voor ruiterspad?
- Route langs Slochterdiep van Lageland via Schaareshok niet wandelvriendelijk, gewoon langs de weg.
- Algemeen: zorg ook voor rustpunten. Eventueel in combinatie met educatie (vogels kijken bijvoorbeeld).

- Gemeente Midden Groningen heeft routes zelf gebundeld. Onderhoud wordt door de gemeente altijd meegenomen.
- Graag routes met faciliteiten bundelen. Nu is alles te versnipperd.
- Rondje Roegepad verbeteren. Mooi historisch rondje maar niet overal fijn, veel asfalt. Onverhard maken en koppelen aan boerenlandpad. (i.s.m. Routebureau)
- Vanuit Groningen wordt gekeken naar onverharde paden, i.s.m. het Routebureau.
- Zoek verbinding met de boeren: bedreiging is wel dat publiek op boerenland voor verstoring kan zorgen.

Verbonden Biodiversiteit

- Zoek verbinding met de landbouw. Zorg voor afstemming met de opgaven bij de landbouwtransitie.
- Hier ligt een kans voor biodiversiteit en versterking van de groen- blauwe dooradering.
- Ook bermbeheer t.b.v. vergroting biodiversiteit kan in samenwerking met de agrarische sector worden verkend.
- Biodiversiteit verbinden met Groene longen, Groningen Belevén en Vergroenen Gaslocaties.

Algemeen

- Groot veenweidegebied. Is kwetsbaar. Hoe respecteren we het landschap en zijn kwetsbaarheid in deze opgave.

Stadsweg; foto Stella Dekker Fotografie

4. Kansen en bedreigingen

Aan de gebiedspartijen is gevraagd om tijdens het schetsen per persoon twee kansen en twee bedreigingen te benoemen. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste kansen en bedreigingen samengevat.

Bijeenkomst Centraal Woldgebied en Duurswold, 5 juni 2023

Kansen/ wensen /ontwikkelingen

- Harriët; cultuureiland en theater 'De barst'
- Natuurmonumenten; Beijum-Zuidwolde, natuurbegraafplaats
- Freijlemaborg Slochteren ontwikkeling 'havengebiedje' en de historie (hotspot)
- Ontwikkeling van Ruiterpaden en combineren met bermen
- Meerstad; 350 ha zonnepark = definitief, groene overgang, Meerstad algemeen; nieuwe ontwikkelingen hebben invloed op de gehele omgeving.
- Gaslocaties;; kans voor Kiekn en doun
- Boeren versterken biodiversiteit met ANLB
- Verbinden Kardingebos met gaslocatie Ten Boer 1/ Thesinge
- Kanoroute door Thesinge en nieuwe ontwikkelingen in heel Groningen
- Project 'Vloed'; slib uit de Eemsdelta, ophoging landbouwgronden
- Diana; Meerstad; toerisme voor iedere doelgroep
- Diana; ontwikkeling strategie voor kleine dorpen
- Diana; ontwikkeling Landschapsbiografie van Groningen
- David; gaslocaties; zou 1 boer (Kees Boom?) zijn die wel wil meewerken aan een pad? Kolham? Ontwikkelen routes/paden richting deze gaslocatie.
- Harriët; kadeversterking Steendam-Tjuchem – Borgsloot
- Harriët; kustvisie Eemskanaal. Zeedijk verhogen, kustzone laten meegroeien richting de polders
- Ecologische 'Stapsteen' Tjuchem
- Harriët; Van Roegwold naar Blauwe Stad; 'pareltjes', ambitie
- SBB; ontwikkelingen Woudsbloem, 'kijkstal'
- Dorpsschuur Garrelsweer
- Harkstede - Meerstad; soort van 'meer Bos' Gerda; er is een visie 'recreatie'
- Harriët; komt een nieuwe verbinding voor waterafvoer richting Eemshaven (?)
- Veenoxidatie; er is een werkgroep boeren
- Gerda; A7-visie; Woldmeer/Zuidlaardermeer, vaarverbindingen
- Gerda; provincie en gemeente; intentieverklaring verbetering waterrecreatie

Landschapswerkplaats

schets gebiedstafel

- Extra natuur bij Kardingse
- Menno; gebiedsvisie Seaports/ Eemdelta
- Er is ook een visie Ten Boer
- Riek; bestaande en ontwikkeling van nieuwe ommetjes gemeente Groningen (Ten Boer, Garmerwolde, Thesinge, Hellum) vanuit de dorpsvisies
- Eemsielenproject Hunze en Aa's
- Midden-Groningen; hebben allemaal een visie waarin o.a. dorpsommetjes zijn opgenomen

Bedreigingen/belemmeringen

- Schildmeer; hier spelen diverse zaken; ommetje Schildmeer die niet meer gelopen kan worden i.v.m. projectontwikkeling aldaar (recreatiepark). Vanuit Toukomst/pilot; ontwikkeling ruiterroutes
- Beheer en onderhoud diverse projecten
- Vanuit de grondeigenaar; 'vreemd volk' op mien laand.
- Veenoxidatie (Meerstad), zoute ondergrond en ontwatering
- Verbreding N33

Algemene opmerkingen en/of tips

- Er zijn meerdere partijen die met verschillende apps werken of gaan bouwen
- Leuke site; 'De Stem van ten Boer'; <https://stemvan.groningen.nl/budgets/10>
- Aandacht voor de verbinding met de landbouw in de breedste zin

Landschapswerkplaats

5. Vooruitblik

Na afloop van de reeks gebiedssessies, nemen we als Landschapswerkplaats even de tijd om de oogst te laten bezinken. We gaan de resultaten van de sessies inventariseren en analyseren. Dat zal ook na de zomervakantie nog doorgaan.

Op 17 oktober organiseert de Landschapswerkplaats een provinciebrede bijeenkomst, waarin we de analyse per deelgebied bij elkaar brengen tot een compleet overzicht voor heel Groningen. We zoomen in op de Gebiedsagenda, geven een eerste analyse van de meest kansrijke combinaties van initiatieven en van de eerste 'hotspots' die opdoemen: de plekken in Groningen waar veel initiatieven, ideeën, kansen en lopende ontwikkelingen bij elkaar komen.

Gebiedsagenda

Daarna werken we de Gebiedsagenda per deelgebied verder uit, samen met de initiatiefnemers en gebiedspartijen. We kijken onder andere naar:

- Welke nieuwe data over lopende ambities, programma's en projecten zijn er nog binnengekomen en welke daarvan kunnen samenwerken met de Landschapswerkplaats?
- Welke bestaande structuren en samenwerkingsverbanden zijn er al

en hoe kunnen we hierop aansluiten en / of mee samenwerken? Hierbij zullen de initiatieven voor de Landschapswerkplaats natuurlijk primair zijn.

- Welke raakvlakken en koppelkansen zijn er met de gebieds- en landschapsbiografieën en de programma's en projecten die al lopen bij provincie, gemeenten, waterschappen en terreinbeheerders?
- Wat is de beste plek voor een project om aan de slag te gaan? Op welke plek krijg je het meeste 'waar voor je geld'?
- Welke gronden zijn bij wie in eigendom?
- Op welke plekken hebben de initiatieven opgeteld het grootste resultaat? Op welke schakels van het netwerk moet de focus liggen?
- Zijn er voor een gebied specifieke combinaties te bedenken tussen thema's?
- Hoe dragen we in een gebied zo goed mogelijk bij aan de

missie en de doelen van de Landschapswerkplaats? Hoe kunnen we oude en nieuwe initiatieven zo goed mogelijk inpassen?

Dat zal de tweede helft van 2023 in beslag nemen. Met een gebiedsagenda brengen we de bestaande en 'toukomstige' ruimtelijke projecten en netwerken in beeld. We sluiten hierbij aan bij het proces van de Transitie Landelijk Gebied van de provincie Groningen, en vice versa.

Dat betekent overigens niet dat de Landschapswerkplaats niets anders meer doet. Parallel aan het opstellen van de Gebiedsagenda laten we al onderzoek uitzetten en bereiden we de Werkplaatsagenda en de concrete uitwerking van de verkenning zover mogelijk voor met de initiatiefnemers. De snelheid waarmee we de gebiedsagenda's opstellen, kan tenslotte per deelgebied verschillen, afhankelijk van de complexiteit en hoeveelheid lopende ambities, programma's en projecten.

Werkplaatsagenda

Eind 2023 en begin 2024 maken we de overstap naar de Werkplaatsagenda. In de Werkplaatsagenda leggen we vast wat de Landschapswerkplaats de komende jaren gaat doen. Met welke projecten kunnen we de grootste ruimtelijke impact realiseren, de initiatieven zo goed en effectief mogelijk bedienen, als plus op de taak van (semi)overheden, terreinbeheerende organisaties en andere gebiedspartijen?

Wat doen we wel, en wat ook niet? En welke allianties kunnen we daarbij smeden?

Terwijl we bezig zijn met de Gebiedsagenda en de Werkplaatsagenda, grijpen we ondertussen kansen die zich nu al voordoen om initiatieven in concrete projecten om te zetten, met beide handen aan. Een voorbeeld hiervan is Meerbos, als onderdeel van Groene Longen, waarvoor we samen met projectbureau Meerstad een plan gaan maken. Als alles volgens planning verloopt, zou de aanleg van het bos eind 2024, begin 2025 kunnen starten. En zo dienen zich nu al meer kansen aan, in verschillende gebieden.

Kolham; foto Marketing Groningen, Harmen Piekema Photography

gebiedstafel

Bijlage 1 Deelnemerslijst

Aanwezig	Organisatie
Anja van der Linden	Initiatiefnemer Groene Longen, werkgroep Meerbos
Harmannus Blok	Collectief Midden Groningen (Boer & Natuur)
Tim Visser	Initiatiefnemer Groningen Belevén
Ton van den Boomgaard	initiatiefnemer Kiek'n & Doun / Stichting 5 Oldambster dorpen
David van Griethuysen	Initiatiefnemer Vergroenen Gaslocaties
Ernst Lofvers	Initiatiefnemer Vergroenen Gaslocaties en van Aa naar Zee
Joke Dallinga	Initiatiefnemer Groningen Belevén / ruiterpaden
Kees en Niek Kolenbrander	Stichting de 5 Oldambster Dorpen / Kiek'n & Doun
Harriët Bosman	Waterschap Hunze en Aa's
Jannet de Vries	gemeente Midden-Groningen
Gerda Kamps	gemeente Midden-Groningen
Diane Groeneweg	gemeente Groningen
Otto Kroesen	gemeente Groningen
Harriët Wierts	gemeente Midden-Groningen
Menno Smit	gemeente Eemsdelta

Bijlage 2

Beschrijving initiatieven

Schaive Klabbe; foto Marketing Groningen, Stella Dekker Fotografie

Landschapswet
plants

Groningen beleven

Samen zorgen we ervoor dat er op typisch Groningse plekken, zoals op oude slaperdijken en langs diepen en maren, gewandeld of gefietst kan worden. En dat het netwerk van wandel- fiets en ruiterpaden beter wordt, zodat ook horeca en andere ondernemers, borgen en musea ervan profiteren en de charme van het landschap verder wordt versterkt.

In de herinnering van de Groninger dorpen leven de oude paden van weleer voort. Sterker, er is een grote wens om de paden in ere te herstellen. Dat is dan ook de kern van dit plan: vanuit lokale herinneringen en wensen een fijnmazig netwerk van wandel-, fiets-, en ruiterpaden opzetten, geworteld in de rijke geschiedenis van onze provincie. De uitgangspunten zijn voor alle drie netwerken hetzelfde. In de eerste plaats is dat de kwaliteit van de paden. Dit gaat niet alleen om de begaanbaarheid, staat van onderhoud en veiligheid. Het is ook van belang dat de paden betekenis hebben in het landschap. Ten tweede moeten de paden en het netwerk dat zij vormen, goed te vinden zijn. Bijvoorbeeld via knooppunten op kaarten en paaltjes. Ten derde is het van belang dat de actieve recreant pauze kan nemen. Hierbij helpen uiteenlopende voorzieningen, van rustpunten tot picknickbanken, maar altijd met het lokale verhaal op de voorgrond.

Het netwerk maakt bestaande voorzieningen beter vindbaar. Dit sluit aan op het vierde uitgangspunt: de paden en voorzieningen moeten aansluiten bij het lokale verleden en heden. Ze moeten iets vertellen over het landschap en haar geschiedenis. Deze informatie kan digitaal of fysiek gekoppeld worden aan het netwerk.

Masterplan varen

Meer toegankelijke vaarwegen bieden grote kansen voor het verhogen van de kwaliteit van de leefbaarheid en woon-leefomgeving van alle Groningers. Herontwikkeling van onze historische waterwegen en het verbinden met fiets- en wandelnetwerken levert een belangrijke bijdrage aan duurzaam toerisme en kansen voor Groninger ondernemers. Vaarwegen doorsnijden een grote diversiteit aan unieke landschappen en bijzondere cultuurhistorie. Onderwerpen voor op de gebiedsagenda van de Landschapswerkplaats: de infrastructuur van vaarwegen toegankelijker maken (doorvaarthoogte, vaarwegdiepte); voorwaardenscheppende voorzieningen bij vaarwegen en meren; duurzaam varen; routeontwikkeling (zoals onze pareltjes zichtbaarder maken, vaarknooppunten-netwerk).

Wat levert het op? Direct en indirect honderden banen in de vrijetijdseconomie. Daarnaast wordt door het weer veilig. Het levendiger maken van onze historische vaarwegen vergroot de leefbaarheid en versterkt de Groninger identiteit. Bovendien is het een kwaliteitsimpuls voor de woonomgeving. Kanalen waarop wordt gevaren zijn levende kanalen: een omgeving waar het goed toeven en wonen is.

Een vaartoerist heeft ook vaak fietsen aan boord. Als hij aanmeert, gaat hij op zoek naar dezelfde authentieke beleving als elke andere toerist. Met nieuwe (ook digitale) voorzieningen op aanlegplaatsen, toeristische opstappunten en parkeerplaatsen bij horeca, kan deze beleving direct worden aangeboden. Hierdoor worden (vaar)toeristen ook verblijfstoeristen. Havens en aanlegplaatsen worden weer

belevingsvolle knooppunten voor cultuur, horeca en ondernemende Groningers.

Diepen en maren

Diepen en maren staan aan de basis van Groningen. Ooit verbonden ze dorpen en steden met elkaar, maar ook met de wereld. De diepen – waaronder Damsterdiep, Boterdiep en Reitdiep – vormen belangrijke cultuurhistorische assen waarlangs van oudsher veel cultureel erfgoed aanwezig is als wierden, molens, sluizen, kalkovens en steenfabrieken. De samenhang tussen dit erfgoed is momenteel ver te zoeken. Het Damsterdiep is als oudste industriële as in Groningen vergelijkbaar met die van de Zaanse Schans voor Amsterdam. Maar geen toerist die met die bril kijkt. Door de openstelling en herbesteding van de erfgoedparels langs de diepen in samenhang aan te pakken, ontstaan hoogwaardige erfgoedlinten met een grote toeristisch-recreatieve betekenis.

Versterking en herstel van deze historische waterlopen biedt unieke kansen voor natuur, leefbaarheid, klimaat en waterbeheer. Het landschap wordt meer toegankelijk en ons erfgoed beter te beleven.

Het stelsel van maren vormt een netwerk in een agrarische omgeving, met kansen voor landschaps- en natuurherstel (natuurlijke oevers en vismigratie) en om het landschap meer

toegankelijk te maken. Versterking van deze historische waterlopen vergroot tevens de capaciteit voor opvang van water, in tijden van overvloed en schaarste. Dorpen en wijken kunnen zich opnieuw gaan verhouden tot het cultuurlandschap.

't Wad tot stad

Het cultuurlandschap rondom het Reitdiep behoort tot het oudste van Europa en verbindt de mooiste plekken van Groningen. Dit willen we behouden én toekomstbestendig maken. Samen zoeken we naar vernieuwende manieren om het landschap nog mooier te maken, met aandacht voor rendabele landbouw, biodiversiteit, toerisme en water. Het gebied van 't Wad tot Stad loopt langs de oude getijdenrivier het Reitdiep. Het Reitdiep verbindt het Werelderfgoed de Waddenzee via Nationaal Park Lauwersmeer en Nationaal Landschap Middag-Humsterland met de stad Groningen.

Dit Groninger landschap is altijd mee veranderd door de invloeden van eb en vloed, overstromingen en aanleg van dijken en sluizen. In de recente geschiedenis hebben een aantal ontwikkelingen het gebied minder aantrekkelijk gemaakt, zoals het steeds efficiënter maken van de landbouw. Percelen zijn steeds groter geworden en door het verlies van biodiversiteit is het landschap een stuk saaier geworden. Waar we

Landschapswerkplaats

voorheen zo snel mogelijk al het water naar zee lieten stromen, zouden we nu juist het water willen vasthouden. Door de nieuwe klimaatverandering verandert dit landschap ook weer mee. Laten we dit op een cultuur- en economisch-verantwoorde manier doen.

Samen met boeren, bewoners, studenten, natuurbeheerders en overheden willen we werken aan een plan voor het gebied waar landschapsverbetering, toegankelijkheid, beleving en bedrijvigheid in terugkomen. Een paar voorbeelden: Biodiversiteit bevorderen door het realiseren van natuurgebieden en waterberging voor en na het gemaal de Waterwolf bij Electra; Waterberging door de oude waterlopen te herstellen waarbij de contouren van de voormalige eilanden van het Middag-Humsterland weer zichtbaar worden; Verwildering van oevers zodat er een bredere en meer gevarieerde begroeiing en biodiversiteit ontstaat; Natuur-inclusieve landbouw stimuleren; Wandel- en fietspaden aanleggen naar en langs het Reitdiep en waar mogelijk langs (nieuwe) natuurgebieden, zodat het gebied beter toegankelijk wordt; Kleinschalige zwemplaatsen creëren, ook aan het Wad; Goede verwijzing naar omliggende instellingen (musea, buitenplaatsen, dorpen) die verhalen vertellen en nieuwe verhalen verzamelen;

Van Aa naar Zee

In het grootste natuurgebied van Nederland ontbreekt een cruciale schakel: de natuurlijke overgang tussen zoet en zout water. Van Aa naar Zee herstelt dit op de beste plek, namelijk waar de Westerwoldse Aa in de Dollard uitmondt. Dit biedt kansen voor natuur en landbouw. Een project met internationale allure.

De (her)inrichting van de Westerwoldse Aa is afgerond met als resultaat een prachtig kleinschalig cultuurhistorisch beekdal met hoge biodiversiteit. Bij de monding in de Dollard, bij Nieuwe Statenzijl, wordt het water nu via een enorm sluizencomplex richting de Waddenzee gespuid. Er zijn de laatste decennia meer grote problemen ontstaan: bodemdaling in de polders, opslibbing op de kwelders en dat bij een rijzende zeespiegel. Verhoging en versterking van dijken en sluizen is geen duurzame oplossing. Dat moet en kan anders. De zee binnenlaten betekent gratis aanvoer van slib. Vruchtbaar slib en natuurlijk opgehoogde gronden kunnen later benut worden voor zilte landbouw. Zo wordt dit het meest klimaatbestendige landbouwgebied van Nederland. En het blijft meegroeien met de zee, de natuur regelt het gratis en voor niks. En het heeft nog een voordeel in de Dollard zelf. Het getijdenvolume wordt groter, dat is gunstig voor het openhouden van de geulen in de Dollard die ook van belang zijn voor scheepvaart. Er ontstaat van zuid naar noord een afwisselende toeristische route. Van het water van de Westerwoldse Aa, naar de bosrijke zandgronden, door naar de weidsheid van het kleilandschap met tot slot de natuurlijke ontmoeting van zoet en zout. Het internationale én typisch Groninger project Van Aa naar Zee is omvangrijk met veel impact. Het genereert kennis en inspireert andere natuurgebieden met barrières. Het gaat om biodiversiteit- en natuurherstel, landbouwtransitie, veilig wonen, recreatie, toerisme en economie, kennisontwikkeling en internationale samenwerking. De schaal en compleetheid, van bron tot monding, levert aan beide zijden van de grens een unieke situatie op. Waar soorten weer vrij kunnen migreren, vogels weer rust- en broedgebieden vinden en mensen kunnen ondernemen en genieten van rust en ruimte.

Het Toukomstpanel adviseerde een provincie-brede visie te ontwikkelen voor de toekomst van onze hele Groningse kust. In de Landschapswerkplaats gaan de initiatiefnemers van Aa naar Zee aan de slag met de eerste stap.

Verbonden Biodiversiteit

Verbonden Biodiversiteit wil een gemarkeerde route creëren langs fysieke hubs die biodiversiteit, cultuur en educatie met elkaar verbindt. Onderweg zie je bloemrijke bermen en bezoek je insectentempels, bijenheemtuinen, borgen en voedselbossen. Bij knooppunten zijn terrasjes, pluktuinen, creatieve bouwwerken (follies) en leerplaatsen. Ons mooie Groningen heeft verschillende landschappen en een unieke ligging. Dit biedt veel mogelijkheden om bezoekers kennis te laten maken met biodiversiteit en (agrarisch) natuurbeheer.

Verbonden Biodiversiteit wil een proces op gang brengen dat een impuls geeft aan innovatieve ideeën, samenwerking en maatwerkprojecten. We leggen de regie terug in de handen van de Groningers. Zo maken we verschil voor ons landschap, onze woonomgeving, de regionale arbeidsmarkt en het onderwijs! We ontwikkelen routes rond bestaande initiatieven en de nieuwe Toukomstprojecten die in ontwikkeling zijn die goed zijn voor de biodiversiteit

van planten en dieren (voedselbossen, pluktuinen, bijenidylles, ecologisch beheerde bermen). Routes bestrijken verschillende landschappen en gemeenten in de provincie. Onderling leiden deze recreatieve routes over land en water naar bijzondere Groningse plekken en proeftuinen. Zij vormen een belangrijk onderdeel van het biodiverse landschap. Samen met kennis- en uitvoerende organisaties wordt gekeken hoe bermen en oevers duurzaam beheerd kunnen worden, met aandacht voor inheemse soorten. Bijzondere aandacht voor de routes wordt gecreëerd door extra pleisterplaatsen en markante gebouwtjes in de vorm van follies en insectentempels. De routes vormen een web in heel Groningen. De pleisterplaatsen en proeftuinen leveren een toegevoegde waarde aan de toeristische sector in Groningen. Ook geven ze een impuls aan de leefbaarheid. Samen met de bestaande partijen die te maken hebben met de inrichting van het landschap hebben we als uiteindelijk doel een klimaatbestendig, kleurrijk en gevarieerd groen Groningen! We willen samenwerken met de afdelingen van de terreinbeherende organisaties, de gemeentelijke groenafdelingen, de waterschappen en overige grondbezitters. Ook sluiten we aan bij de werkroutes die de hierboven genoemde partijen zelf al hebben aangegeven in het Manifest voor Groningse uitwerking van het Deltaplan Biodiversiteit.

Landschapswerkplaats

Groene longen en tiny forest

Bomen aanplanten op een manier die past bij de Groningse identiteit. Boomsoorten die er van oudsher stonden en die passen bij de bodem: in dorpen, langs wegen en paden, als versterking van landschappelijke beplantingen en op plekken die al bosrijk zijn. De bomen moeten de leefomgeving opwaarderen, de biodiversiteit versterken en recreatiegebieden verrijken. Groene Longen streeft ernaar 2 miljoen bomen te planten in de provincie, waaronder specifiek in het gebied tussen Meerstad en de A7 aan de oostkant van Groningen.

Samen met leerlingen en inwoners kleine bosjes aanplanten naast een basisschool om de biodiversiteit te vergroten, het landschap te verrijken en de leefomgeving te verbeteren. Tiny Forest is een bewezen methode om kleine (zichzelf onderhoudende) bosjes aan te leggen op stukken grond van ongeveer 10 bij 10 meter. Één of meer van deze bosjes kunnen samen met de bestaande natuur de draagkracht voor biodiversiteit enorm verhogen. Voor een groener en meer bebost Groningen! De diversiteit van deze kleine bosjes zorgt ervoor dat er veel verschillende soorten vogels en insecten worden aangetrokken, wat goed is voor de biodiversiteit in de omgeving. Indien je besluit in één gebied meerdere 'Tiny Forests' aan te leggen kan de capaciteit van het hele gebied verhoogd worden, zelfs als de bossen niet direct met elkaar verbonden zijn. Kortom een goede manier voor mens en natuur om naast elkaar te wonen.

Voor basisschoolleerlingen en studenten geeft een Tiny Forest mensen de kans om de natuur in hun eigen leefomgeving te ontdekken en daarover te leren. Het vergroot daarnaast de waterbergingscapaciteit, verbetert het de

luchtkwaliteit en gaat hittestress tegen. Als klap op de vuurpijl heeft een klein bos een positief effect op de gezondheid: meer natuur in de buurt kan zorgen voor minder stress en stressgerelateerde klachten.

Bermen komen tot Leven

Ecologisch bermbeheer in de gehele provincie Groningen. Er samen met wegbeheerders voor zorgen dat ecologisch bermbeheer de standaard wordt in Groningen. Door bermen in te zetten voor biodiversiteit, maak je gebruik van oppervlakte die anders onbenut blijft en het is meteen zichtbaar voor iedereen. Het Toukomstpanel gaf als agendapunt mee dat er een plan moet komen voor bloeiende bermen in de hele provincie Groningen.

Een groot levend netwerk dat vrijwel alle dorpen, steden, natuurterreinen en landbouwgronden in Groningen met elkaar verbindt. Dat is de potentie van de bermen in Groningen. Met naar schatting een oppervlakte van 6.000 hectare vormen bermen een belangrijke verkeersader voor de ontwikkeling en verspreiding van insecten en plantensoorten. Een verkeersader met potentie die veelal onbenut wordt gelaten. Insecten zijn onmisbaar in ons landschap. Bijna tachtig procent van de planten wordt bestoven door insecten. De natuur, maar ook de landbouw kan niet zonder. Insecten functioneren als bestuivers en bovendien als natuurlijke bestrijding tegen ziekten en plagen. Helaas staat ruim de helft van de Nederlandse bijensoorten op de Rode Lijst van Nederlandse bijen.

We moeten daarom zuinig zijn op deze waardevolle insecten. Het is belangrijk om het leefgebied te vergroten en de kwaliteit

van de leefgebieden te verbeteren. Lokaal ontstaan goede initiatieven met de aanleg van bijenidyllen en bijenlinten van hoge kwaliteit. Vaak ontworpen en aangelegd samen met bewoners. Kennisdeling, maatwerk, lokale betrokkenheid en een duurzame instandhouding zijn daarbij kernpunten.

Deze lokale initiatieven vormen vaak losse schakels in het landschap. Bermen langs wegen en paden kunnen zorgen voor verbinding en uitbreiding van een fijnmazig netwerk waarmee het leefgebied van insecten en planten wordt vergroot.

De ecologische waarde van bermen hangt nauw samen met de inrichting en het beheer. Om een goed en provincie dekkend ecologisch bermbeheer op te zetten, is een praktische insteek nodig waarbij partijen, kennis en ervaring samen moeten komen. Verschil in potentie en lokale uitgangssituaties vragen om maatwerk. Door maatregelen op het gebied van omvorming, beheer en ontwikkeling af te stemmen op de lokale situatie ontstaat een duurzame en succesvolle aanpak. Dat is ecologisch.

Kiek'n & Doun

Het moois in de provincie nog beter onder de aandacht brengen door schakels in het wandel- en fietsnetwerk langs plekken die verhalen vertellen uit te breiden. Groningen heeft tal

van fiets- en wandelpaden, een rijke cultuur en prachtige natuur die een fiets- of wandeltocht de moeite waard maken. De provincie staat hier echter niet breed om bekend. Kiek'n & Doun wil bestaande en nieuwe routes met elkaar verbinden en in kaart brengen via een app of website. Door het in kaart brengen van bestaande routes en nieuwe verbindingen via een app of website kan een Groninger of toerist in één oogopslag zien wat een gebied in Groningen te bieden heeft. De app of web maakt andere routes, bezienswaardigheden en informatie direct zichtbaar. Het Toukomstpanel heeft de fysieke routes opgenomen als input voor de agenda van de Landschapswerkplaats. Het verzamelen en publiceren van begeleidende verhalen en de app of website wordt in een afzonderlijk Toukomstproject door de initiatiefnemers uitgewerkt.

Aan de beleving van routes valt nog veel te ontwikkelen. Routes die 'over' de geschiedenis van de provincie lopen. Geschiedenis die je terugvindt in vergeten kerkepaden, slaperdijken en karrensporen. Door met een helikopterblik te kijken kunnen we een veel betere infrastructuur ontwikkelen voor inwoners en bezoekers. In samenwerking met en geleiding naar erfgoed, borgen, horeca, musea en bijzondere overnachtingsplekken. Zo zorgen de routes voor een intensere beleving door de wandelaar en fietser. De routes zorgen ook voor economisch gewin bij de plekken waar de bezoekers komen. Het fiets- en wandelpaden netwerk is dan letterlijke

Landschapswerkplaats

de spin in het web, die zorgt voor de verbinding met allemaal mooie plekken. Maar ook voor verbinding met de kracht van het Groninger landschap, verhalen over de Groningse cultuur en omgeving. De aanpak van de fiets- en wandelpaden draagt bij aan een positieve beleving van Groningen: het benadrukken van de rust van het platteland en de ruimte in de polders. Zo straalt een mooi, doordacht en samenhangend fiets- en wandelpadennetwerk uit op de hele provincie.

De aanpak start met de inventarisatie van de huidige wandel- en fietspaden structuur. Met aandacht voor veiligheid en aanpak van verouderde paden. Uitbreiding van bestaande routes en realisatie van nieuwe routes zorgen vervolgens voor meer verbinding met aangrenzende gemeenten en gebieden zoals de Wadden, Friesland, Drenthe en Duitsland. Lokale initiatieven en ideeën krijgen een plek in het plan. Op de routes is aandacht voor voorzieningen: van plaatsen om koffie te drinken, bijzonder overnachtingsplekken en museumbezoek tot aandacht voor het verdwenen landschap door de ruilverkaveling.

Vergroenen (met begroeiing) van bestaande en verlaten gaswinningslocaties.

De gaswinningslocaties zijn macabere littekens in het open Groninger landschap. Het zijn lugubere asfaltvlakten met ijzeren 'Heras-hekwerken' erom heen, die eeuwig blijven liggen, als lelijke littekens in het landschap, als herinnering aan het volledig leegzuigen van de diepe ondergrond van Groningen. Volledig ontoegankelijk voor mens en dier, er mag en kan geen plant groeien. Wat er groeit wordt doodgespoten, omringende bomen worden onmiddellijk gekapt. Tijd voor een nieuwe bestemming, tijd voor vergroening! Wat zou

het mooi én symbolisch zijn als deze locaties worden omgevormd tot een oase van groen, van gaswinningslocatie tot ecologische parels, en weer toegankelijk voor de bewoners uit de omringende dorpen.

Het Toukomstpanel vond het groen inrichten van oude gaswinningslocaties, bijvoorbeeld in combinatie met kunst een goed idee. Het draagt bij aan de biodiversiteit, een mooier landschap in onze provincie en het past bij het 'verhaal' dat we willen vertellen. We willen de gaswinningsgeschiedenis zichtbaar maken zonder de slachtofferrol aan te nemen. Het met bomen en planten inrichten van oude gaswinningslocaties geeft een positieve draai aan het verleden: de fysieke littekens van de gaswinning in ons landschap worden zichtbaar verzorgd. De grond van de gaswinningslocaties is meestal niet in bezit van NAM, maar van de oorspronkelijke eigenaar. Om iets van deze plekken te bewaren voor de toekomst heeft het Toukomstpanel 1 miljoen euro gereserveerd om dit idee uit te voeren binnen de Landschapswerkplaats.

NEG Nippon Electric Glass, Westerbroek; foto Marketing Groningen, Koos de Wit

Stationsstraat 5
9638 BA Zuidbroek

info@landschapswerkplaats.nl
landschapswerkplaats.nl

landschapswerkplaats

Landschap

